

Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

**A mozi jogi szabályozása Magyarországon a 20. század
első évtizedeiben**

Szerző: Elekes Dóra

Intézmény: Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar

Szak, évfolyam: Jogász, II. évfolyam

Konzulens: Dr. Kelemen Roland egyetemi tanársegéd

Lezárva: 2020. október 23.

Tartalom

BEVEZETÉS	2
1. A MOZI MEGJELENÉSE ÉS A KORAI KÜLFÖLDI SZABÁLYOZÁSA.....	4
1.1. SZABÁLYOZÁS KEZDETEI AZ EUROATLANTI TÉRSÉG EGYES ÁLLAMAIBAN.....	4
2. A MOZGÓKÉPSZÍNHÁZAK, FILMGYÁRTÁS ÉS A SZABÁLYOZÁS MEGJELENÉSE MAGYARORSZÁGON	9
2.1. MOZGÓKÉPSZÍNHÁZAK ÉS FILMGYÁRTÁS MEGJELENÉSE.....	9
2.2. A SZABÁLYOZÁS MEGJELENÉSE.....	11
3. A HORTHY-KORSZAK ELSŐ ÉVEINEK SZABÁLYOZÁSA.....	15
3.1. A MOZIK KÖLTSÉGEI	24
3.2. SPANYOLNÁTHA KÖVETKEZTÉBEN BEVEZETETT KORLÁTOZÁSOK	27
3.3. SZÍNÉSZKÉPZÉS	28
ÖSSZEGZÉS	32
IRODALOMJEGYZÉK	35
JOGFORRÁSOK	37
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK.....	40

BEVEZETÉS

Napjainkban a mozikomplexumok gazdag és változatos műsorral várják a nézőket, akik a modern technológia adta lehetőségeknek köszönhetően a film részeseinek érezhetik magukat. A hanghatások, 3D szemüvegek és ún. 8D mozik vetítései során már látják, hallják és érzékelhetik -pl.: szagok, hőmérséklet, mozgások- is az egyes jeleneteket. Nem volt ez azonban mindig így. Sőt, a mozi atyainak, a Lumiére-fivéreknek A vonat érkezése című filmje, ami egyike volt az első mozgóképeknek, akkora riadalmat váltott ki a nézőkből, hogy a legendák szerint kimenekültek a teremből, mert attól tartottak elüti őket a száguldó jármű. Mind ezek ellenére rendkívül rövid idő alatt terjedtek el a mozik, igaz eleinte kávéházakban tekinthette meg a kíváncsi közönség az előadásokat. Később aztán megnyitották a nagy népszerűségnek örvendő mozgóképszínházak is a kapuikat, ám a vizsgált időszakban – a 20. század első évtizedeiben – csak némafilmekről beszélhetünk, amiket később feliratokkal láttak el.

Kétségtelen, hogy ez az időszak volt a némafilmek aranykora. Olyan rendezők munkálkodtak, mint a már említett Lumiére-fivérek, Charlie Chaplin, Buster Keaton, valamint a hazánkban születettek és később az Amerikai Egyesült Államokban óriási sikereket elérő Adolph Zukor, William Fox és Joe Pasternak, akik neveit és alkotásait mind a mai napig emlegetik a művészeti ág pártolói.

Az új iparnak a társadalom minden rétegéből népes pártolója akadt. Fiatalok, idősebbek, vagyonosabbak, szegényebbek. Így a levetítésre kerülő jeleneteknek komoly népességformáló hatása volt. Egyfelől lehetősége nyílt az átlagos állampolgárnak arra, hogy a természetfilmeknek köszönhetően távoli tájakat ismerjen meg, eddig nem látott ismeretekre tegyen szert, másfelől azonban az első drámák, krimik és ún. „szennyfilmek” megjelenésével káros hatást voltak képesek gyakorolni a közönségükre. Ennek következtében elszaporodtak a filmvásznon látottak alapján megvalósított rablások, lopások, házasságtörések, gyilkosságok, öngyilkosságok, stb. Ezek az események gyors cselekvésre kényszerítették a jogalkotókat világszerte. Az eleinte még kidolgozatlan, főleg helyi szinten érvényesülő gyakorlatnak csekély eredményei voltak, míg az első világháborút követő években már kiforrott jogszabályoknak és jogalkalmazásnak lehetünk tanúi. Kezdetekben nem létezett államilag meghatározott cenzúra, minden településen a rendőrhatalóságok véleményezték a mozgóképeket és döntöttek azok engedélyezéséről, vagy betiltásáról. Rendelkezéseik betartását is a szerv maga ellenőrizte és

gyakran nem tettek különbséget a korosztályok között. A 20. század elején már híradásokkal és a későbbiekben propaganda filmekkel is találkozhattak a nézők a vetítések alkalmával. Miután a kormányzatok felfedezték a kinematográfiákban rejlő potenciált, az emberek egyszerű és hatékony befolyásolásának lehetőségét az aktuális politikai nézetekhez, ideológiákhoz való közelítésében, állami elismerést nyertek az intézmények, amik a háború idején különösen nagy hangsúlyt kaptak mind a tömegek tájékoztatásában, mind pedig a befolyásolásukban és ez a tendencia a későbbiekben is folytatódott.

Mint az jól látható a mozgóképszínházak társadalomban betöltött szerepe óriási mértéket öltött, így szükségessé vált szabályozása és annak megreformálása. Mindezekre tekintettel választottam dolgozatom témájaként a mozgóképszínházak szabályozását, különös hangsúlyt fektetve az 1919-1922 közötti ellenforradalmi időszakra Magyarország vonatkozásában.

Az ipar jogi szabályozását több oldalról megközelítve igyekeztem feltárni. Így elemeztem az ezen időszakban született jogszabályokat, folyóiratok korabeli hasábjait, a rendőrhatalóságok, városok intézkedéseit és az Országos Mozcóképvizsgáló Bizottság Döntvénytárát, emellett elmélyedtem a korról és témával foglalkozó szakirodalomban és levéltári forrásokban. A jogszabályi környezet megismerése során prioritást élvezett, hogy mindenképpen az eredeti forrásokat, vagyis magukat a jogszabályoknak a szövegét kutassam fel, elemezzem és vonjam le a következtetéseimet.

Dolgozatom fő célja tehát, hogy felvázolja a mozgóképszínházak kezdeti szabályozását hazánk, Németország, az Amerikai Egyesült Államok és Anglia vonatkozásában, ezt követően pedig részletesen bemutassa azokat a jogszabályi rendelkezéseket, amik meghatározók voltak Magyarországon az ellenforradalom idején és a levéltári kutatásokra, folyóiratokra támaszkodva a társadalomban megmutatózó valóságot is feltárja.

1. A MOZI MEGJELENÉSE ÉS A KORAI KÜLFÖLDI SZABÁLYOZÁSA

A modern mozikészülék 1895-ben a Lumiére fivérek lyoni műhelyéből kerültek a nyilvánosság elé.¹ A kezdetekben megjelenő filmek viszonylag rövidek, mindösszesen 1-3 perc hosszúságúak voltak.² Később, a technika fejlődésével már hosszabb képsorokat tudtak rögzíteni.³ Mozikat nyitottak a nagyvárosokban, volt ahol boltokat alakítottak át, vagy egyéb beltéri helyiségeket béreltek.⁴ Gombamód szaporodtak a kinematográfok a világban. Budapesten az első világháború kitörése előtt 114, 1922-ben 87 helyen várták az érdeklődőket.⁵ Míg 1900-ban Németország csak két állami mozi volt, addig 1910-ben már 480. Főleg az Amerikai Egyesült Államokban volt nagymértékű a fejlődés, ahol ebben az időszakban New York 680 mozgóképszínházzal büszkélkedhetett. Szinte minden csődbe ment kávéház, étteremtulajdonos mozgóképszínházat nyitott.⁶

1.1. Szabályozás kezdetei az euroatlanti térség egyes államaiban

A német szabályozások három irányba hatottak, a cenzúrára, a gyermekek előadáslátogatásainak a korlátozásaira, valamint a belépődíjak adóira. Az adó általában a jegyek árának az öt-tíz, míg egyes városokban az huszonöt százalékig is terjedhetett. Azonban a kizárólag természeti képeket, tanulságos előadásokat támogatták, nem rótták ki rájuk ezeket a fizetési kötelezettségeket, vagyis az csak a szenzációt hajszoló, erkölcsökre káros filmekre irányult.

Németország a terület szabályozásában iránymutató volt, Kinematograph-Rechtet - Kinematográf-jogot- dolgoztak ki, ami ugyan nem valósult meg a gyakorlatban teljes egészében, de mintaértékű volt a többi állam számára. A rendőrség rendleteket adott ki, amik közül a berlini hatóságok előírásai voltak a legmeghatározóbbak, például szolgáltak a többi szervnek. Az első korlátozást 1906-ban adták ki, aminek az előírásai szigorúbbak voltak, mint

¹ KÖRMENDY-ÉKES Lajos: A mozi, in. *Városi Szemle*, 1915/7-8. szám, 457. o.

² FEJÉR Tamás: *Film- A film gyártása, esztétikája és jövője*, 1943, On-Nyomba, Budapest, 7. o.

³ BARBIER Frédéric, BERTHO Lavenir Catherine: *A média története*, 2004, Osiris Kézikönyvek, Budapest, 93. o.

⁴ FEJÉR: *i.m.* 7. o.

⁵ LAJTA Andor: A „mozi” magyarországi térhódítása- a találmány 40 éves jubileuma alkalmából, in. *Filmkultúra*, 1936/1. szám, 3. o.

⁶ KÖRMENDY-ÉKES: *im.* 502. o.

a szövetségi szinten hatályban lévő Reichsgewerbeordnung.⁷ 1908-ban elrendelte a fővárosi rendőrség, hogy minden előadást engedélyhez kössenek, vagyis a levetítendő filmeknek előzetes cenzúrán kellett átesniük, amit az említett hatóságok végeztek el. Engedélyt állítottak ki, ha a képkockák megfeleltek az előírásoknak. Ezt a dokumentumot a mozitulajdonosoknak meg kellett őrizni és egy esetleges ellenőrzés folyamán bemutatni. Nem lehetett a filmeket cím nélkül, vagy annak a megváltoztatásával lejátszani; ezzel is megelőzve azt, hogy a betiltott történeteket a hatóságok kijátszásával közzé tegyék.

Ekkor rendelkeztek arról is, hogy 14 év alatti gyermekek ne látogathassák a mozgóképszínházakat, de ezt az előírást nem tartották be az esetek többségében.⁸ Ezen 1910-ben enyhítettek a berlini hatóságok és a 14 év alattiak számára csak 21 órától rendelték el látogatási tilalmat. A jogkövetés megvalósulása érdekében szankcióként bírság volt kiszabható, aminek az összege 30-60 márka között mozoghatott. A cenzúra nemcsak az előadásokon levetített filmkockákra, hanem az utcákon elhelyezett plakátokra is vonatkozott.⁹ 1911 decemberében kiadott miniszteri rendelet előírta, hogy a lejátszásra kerülő filmeket a vetítés előtt 24 órával az illetékes hatóságoknak be kellett mutatni. Megjegyzendő, hogy a legtöbb rendőrség elfogadta a fővárosban született döntéseket és azok alapján jártak el. 1912 áprilisában újabb miniszteri rendelet született, aminek az értelmében a fővárosi hatóságok döntéseit kellett a vidéken is alkalmazni. Előfordult azonban, hogy nem mindenhol értesültek a döntésekről, így olyan fileket is engedéllyel láttak el, amit Berlinben betiltottak.¹⁰ Hamburgban a mozgóképszínház tulajdonosok szövetséget hoztak létre és megállapodtak abban, hogy hétköznapiokon 16-20 óra között, vasárnap pedig 15-18 óra között csak a gyermekek által is megtekinthető előadásokat vetítenek le. Ennek a betartását a szövetség tagjai ellenőrizték. Szászországban pedig legkésőbb 19 óráig tarthattak gyermek előadásokat a 14 éven aluliak számára.¹¹ A rendelkezések azonban még mindig tágran értelmezhetőek voltak és a berlini hatóságok mindent betiltottak, amiben erőszakos jeleneteket ábrázoltak. Így a német irodalom egy klasszikusát, a Faustot sem lehetett megtekinteni, hiszen abban gyermekgyilkosság, kerítés, felbujtás tárult a nézők elé.

A szabályozások gyakorlati megvalósulása érdekében létrejött a Bild- und Filmamt, ami koordinálta a mozi tevékenységét, engedélyezte a képsorok levetítését, megvalósítva a propaganda célokat. Konkurenciája volt többek között a Deutschen Lichtspiel-Gesellschaft

⁷ A mozi rendészete, in. *Városok Lapja*, 1913/30. szám, 2-3. o.

⁸ KELETI Adolf: *A mozgószínház (mozi) mint a népműveltség eszköze*, 1913, Pallas Rt., Budapest, 26-27. o.

⁹ A mozi rendészete: in. *Városok Lapja*, 1913/30. szám, 2-3. o.

¹⁰ KÖRMENDY-ÉKES: *i.m.* 484. o.

¹¹ KELETI: *i.m.* 27-34. o.

(DLG),¹² ami a német kultúrfilmek kifejlesztésére volt hivatott.¹³ A rend megteremtése érdekében összevonták a szerveket és 1917. decemberében létre jött az Universum Film Aktiengesellschaft (UFA), ami centralizálta a filmipart és hozzájárult a háborús törekvésekhez.¹⁴ Az előadásokat is a helyettes vezérkarnak kellett bejelenteni és elrendelték a kötelező hadicenzúrát a mozgóképek terjesztése, nyilvánosságra hozatala előtt. A kontroll erősen érintette az angol, valamint francia filmeket, amik ha a háború kitörése előtt készültek lejátszhatók voltak nyilvános előadások alkalmával, de a háború kitörése után készült filmek először felülvizsgálaton estek át.¹⁵

Az Amerikai Egyesült Államokban a cenzúrára vonatkozó szabályok a színházak és a mozik tekintetében már korán, 1897-ben hatályba lépett.¹⁶ Chicagóban a The City Club nevű szervezet célul tűzte ki, hogy eredményeket érjenek el a szabályozások terén, azok létrejöjjenek, hiszen a gyermekek és a nézők morálját a levetített bűncselekmények károsították. 1907 májusában hozzá láttak a „nickel theatre”, mozik reformjának a kidolgozásához. Véleményük szerint a vizsgált korosztály 13 éves koruk alatt nem látogathatja a mozgóképszínházakat. Ezzel szemben mások úgy gondolták, hogy az oktatásban, kulturális fejlődésben fontos szerepet töltenek be ezek az intézmények, hiszen azok nem csak „károsnak” vélt filmkockákat ismertet meg a látogatóival.

1907-től Chicagóban minden levetítendő filmet először a rendőrségnek kellett bemutatni, aki megtiltotta a képsorok levetítését, ha az obszcén, immorális tartalommal bírt. Az 1910-es években több államban is ez volt az elfogadott eljárás. 1909-ben Chicagóban megalakult egy 11 fős cenzúrabizottság, akik a rendőri szervek mellett működtek, majd 1914-től átvették a rendőrségnek ezen feladatait.¹⁷ Chicagóban 100 dolláros bírsággal is büntethették azokat a mozi tulajdonosokat, akik az engedély megtagadása ellenére is levetítettek egy-egy filmet. A legtöbb államban azt is előírták, hogy a gyermekek csak délután, vagy felnőtt jelenlétében látogathassák a mozgóképszínházak előadásait. New York államban például 16 éves korukig volt irányadó ez a rendelkezés.¹⁸

¹² JACOBSEN Wolfgang, KAES Anton, PRINZLER Hans Helmut: *Geschichte des Deutschen Films*, 1993, J.B. Metzler Verlag, Stuttgart, 36-37. o.

¹³ SAEKEL Ursula: *Der US Film in der Weimarer Republik- ein Medium der Amerikanisierung?*-, 2011, Ferdinand Schöningh GmbH, Paderborn, München, Wien, Zürich, 138. o.

¹⁴ WELCH David: *Germany, Propaganda and the Total War, 1914-1918. This sins of Omission*, 2000, Rutgers University Press, 220-226. o.

¹⁵ Zensurbuch für die deutsche Presse, Nr. 3740, 1917, Oberzensurstelle des Kriegspresseamts, Berlin, 42. o.

¹⁶ OBRACH, Barack: Prizefighting and the British of Movie Censorship, in. *Yale Journal of Law and the Humanities*, 2009/8-9. szám, 251. o.

¹⁷ GRAINGE, Paul (szerk.): *Film Histories: An Introduction and Reader*, 2007, Edinburgh University Press, Edinburgh, 24-45. o.

¹⁸ A mozi rendszete: in. *Városok Lapja*, 1913/30. szám, 2-3. o.

Az első, kizárólag mozikra vonatkozó szövetségi cenzúraszabályozások az 1910-es években születtek meg. Első lépésben önkéntes cenzori hivatal alakult. Minden héten négyszer üléseztek és alkalmanként ötven filmet tekintettek meg. 1910-ben Washingtonban Nemzetközi Kongresszust hívtak össze az emberiség moráljának a javítása érdekében. Egyhangúlag megszavazták, hogy a mozikat és a filmeket nem megszüntetni, hanem reformálni kell, hiszen egy-egy levetített képsorozatból többet lehet tanulni, mint több hagyományos előadásból. Felismerték azt is, hogy a rögzített filmkockák a bíróságok munkáját is segíthetik.

Angliában csakúgy, mint Európa szerte megjelentek a mozik, mégis a filmgyártásba és a szabályozásba csak később kapcsolódtak be, az 1910-es évek legvégén.¹⁹ 1912-ben megalakult a British Board of Film Censors (BBFC), ami egy cenzúra bizottság volt. Az első eljárásaik kimondottan megengedők voltak, nem tiltottak be minden filmet csak azért, mert enyhe bűncselekményt mutatott be képkockáinak elenyésző részén. A bizottság döntéseinek azonban kötelező ereje az évek múltával sem volt.²⁰ A szerv egyik kritikájaként megfogalmazható, hogy nem tettek különbséget gyermekek és felnőttek között, nem voltak a fiatalok lelki világára tekintettel, amikor munkájukat végezték, kizárólag azt vizsgálták, hogy a történet a felnőtt társadalomra káros hatást gyakorol-e.²¹

Az emberek fizikai védelme is megjelent a szabályozások között, ugyanis a kor vetítő gépei, eszközei tűzveszélyesek voltak, könnyen tüzeset történhetett egy-egy előadás alatt, így próbáltak a kormányzatok ennek elkerülése céljából mindent megtenni. Mivel a szalagok rendkívül gyúlékonyak voltak, a vetítő termet a nézőtértől egy szilárd fallal kellett elválasztani, külön terembe helyezni.²²

Az 1909-ben megalkotott és 1910-ben hatályba lépett Cinematograph Act értelmében a moztulajdonosoknak a működési engedélyt a megyei tanácsok adták meg. Ez a határozat legfeljebb egy évre szólhatott, utána felül kellett bírálni. A pályázási, illetve átruházási kérelmet a megyei tanácshoz és a rendőrséghez is be kellett nyújtani.²³

Az 1916-os londoni szabályozásnak megfelelően a gyermekeknek hétköznapi kora esti, míg vasárnaponként a délutáni előadás volt az utolsó, amit megtekinthettek. Az

¹⁹ KISPÉTER Miklós: *A győzelmes film- film, tudomány, művészet*, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 67. o.

²⁰ KUHN, Annette Frieda: *Censorship, Sexuality and the Regulation of the Cinema 1909-1925*, 1986, Ph.D dolgozat, Institut of Education University of London, London, 55-82. o.

²¹ MANSON, Edward: Children and the Cinematograph, in: *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1916/2. szám, 350. o.

²² HUNNINGHER, Joost –MORGAN-TAMOSUNAS, Rikki –OSBORN, Guy –SPANKIE, Ro: *The History of University of Westminster, The Magic Screen, 4. kötet*, 2015, University of Westminster Press, Westminster, 44. o.

²³ Cinematograph Act, 1909, 2. §.

intézményeket a rendőrség ellenőrizte, akik számára minden hétfőn reggel el kellett küldeniük a tulajdonosoknak a heti műsort a vetítések időpontjaival.²⁴

A filmgyártás is kezdett kibontakozni a világháború idején. A *The Bottle of the Somme* élethűen, dokumentumfilm szerűen tárta 1916 augusztusában a háború egyik legvéresebb csatájának jelenetét a közönség elé. Ezáltal az emberek együtt érzését váltották ki és propaganda célokat is sikerült megvalósítaniuk, maga George Lloyd is mindenki számára ajánlotta a mozgóképmegtekintését.²⁵

²⁴ MANSON: *i.m.* 347-351. o.

²⁵ HAMMAND Michael, WILLIAMS Michael (eds.): *British Silent Cinema and the Great War*, 1995, Amsterdam University Press, Amsterdam, 5-28. o.

2. A MOZGÓKÉPSZÍNHÁZAK, FILMGYÁRTÁS ÉS A SZABÁLYOZÁS MEGJELENÉSE MAGYARORSZÁGON

2.1. Mozgóképszínházak és filmgyártás megjelenése

Az első mozgóképek előadások Budapesten már 1896-ban megjelentek. Gyorsan nyíltak egymás után nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is a mozik, amit nagyban elősegített az a tényező, hogy a színházakkal ellentétben jóval olcsóbbak voltak belépőjegyeik, így a társadalom széles rétegében elterjedt az új szórakozási forma.²⁶ Az első vetítésekre a fővárosban, a Dob utcai kávéházban került sor, ahol Ungenleider Mór is megfordult és rögtön csatlakozni kívánt az újonnan megjelenő iparhoz a Velence kávéház tulajdonosaként.²⁷ Hogy változatos és folyamatos programot tudjon Ungenleider Mór és Neumann János a vendégeik számára nyújtani, 1898-ban megalakították a Projectorgraph-ot, az első magyar filmkereskedelmi és moziállalatot, ami a 20. század első felében híradókat és ismeretterjesztő filmeket is készített.²⁸ Ugyan akkor elterjedtek az ún. szennyfilmek is, amik erkölcsromboló tartalmakat tártak a nézők elé²⁹ és kimutatták, hogy a vásznon látott bűncselekményeket a valóságban sokak lemásolták, így követve el bűncselekményeket.³⁰ Alátámasztja ezt Walther Conrad Kirche und Kinematograph című műve, amelyben 250 filmet vizsgált meg, amelyek 1908-1910 között voltak láthatóak a moziban. A drámák 97 gyilkosságot, 45 öngyilkosságot, 51 házasságtörést, 19 kerítést, 22 szöktetést, 25 kéjnőt, 176 tolvajt és 35 iszákost ábrázoltak.³¹

A mozgóképszínházak ugyan akkor segítséget nyújtottak a bűnüldözés terén. 1910-ben Prágában a rendőrség szövetkezett a mozik tulajdonosaival, akik levetítették az előadások előtt a gyilkosok, rablók, körözöttek arcát, így a lakosságot bevonták az elkövetők elfogásába, ami meggyorsította és növelte az eljárások sikerességét.³²

²⁶ KERTES Pál: *Filmáru és filmművészet*, 1943, Unitas Kiadó, Budapest, 46. o.

²⁷ LAJTA Andor (szerk.): *Visszaemlékezések a kinematográfia 40 éves jubileuma alkalmából*, in. *Filmkultúra*, 1936/1. szám, 14. o.

²⁸ NEMESKÜRTY ISTVÁN: *A magyar film története*, 1965, Gondolat Kiadó, Budapest, 19-23. o.

²⁹ MAKKAI Béla: *Határon túli magyar sajtó – Triannon előtt*, 2006, Médiatudományi Intézet, Budapest, 142.o.

³⁰ SCHILLING Endre: *A mozi hatása a fiatalkorúak kriminalitására*, (https://mtda.hu/books/schilling_endre_a_moz_i_hatasa_a_fiatalkor_uak_kriminalitasara.pdf letöltve: 2020.09.05.)

³¹ KÖRMENDY-ÉKES: *i.m.* 473-482. o.

³² A hódító mozi, in. *Pesti Napló*, 1910/244. szám, 9.o.

A korszakban nemcsak a filmek, hanem a mozgóképszínházak is gombamód szaporodtak. A millennium alkalmából a Városligetben egy 50 négyzetméteres pavilon épült, ami moziként funkcionált. Az 1910-es évek végén országszerte 270 mozgóképszínház működött. Ez a szám európai viszonylatban átlagosnak mondható a terület és a lakosságszám arányának a figyelembevételével.³³ 1912-ben pedig hat évre kötött Győr városa bérleti szerződést özvegy Biringer Tivadarnéval³⁴ és két másik személlyel, ami azonban önmagában még nem biztosította a rendőrhatalóságok engedélyének is a megadását, de kilátásba helyezték, hogy a határozott idő lejártá után sor kerülhet még egy hat éves periódus megkötésére.³⁵

A Tudományos Akadémia kezdeményezésére, a német mintát követve megalakult az Uránia Magyar Tudományos Egyesület 1899-ben, ami a társadalom széles köre számára a tudományos ismeretek eljuttatását tűzte ki zászlajára. Az Urániának az ország több pontjában is fellelhetők voltak az irodái, aminek a következtében előadásait és elkészült filmjeit országosan vetítették.³⁶ Már 1901-ben többen próbáltak visszaélni az Uránia névvel és az egyesület neve alatt mutattak be előadásokat. Így a belügyminiszter elrendelte, hogy a törvényhatóságok saját hatáskörükben ellenőrizzék és akadályozzák meg a visszaéléseket,³⁷ de ebben két év elteltével sem volt jelentős változás, amit az újabb rendelet kiadása igazol.³⁸

A fentiek ellenére mégsem vette nagymértékű filmgyártás kezdetét az országban a 20. század első évtizedében. Ennek az volt az oka, hogy a francia és amerikai filmszalagokat olcsón meg tudták vásárolni a kölcsönző vállalatok, amiket tovább adtak a mozik tulajdonosainak, akik már vetíthették is publikumuk számára a legújabb mozgóképeket. A leghíresebb forgalmazó vállalat a Projectorgraph volt, aminek a tulajdonában állt az Apolló mozi, ami még 1908-ban is egy cirkuszi sátorhoz hasonlított, nem pedig a monumentális méretű, kényelmes fotelokkal felszerelt Nyugat-Európa belvárosaiban a társadalom felsőbb rétegeinek nyitott filmszínházhoz.³⁹ Az első filmgyárat, a Hunniát 1911. június 1-jén alapították meg, de 1913-

³³ NEMESKÜRTY: *i.m.* (1983) 20-51. o.

³⁴ Özv. Biringer Tivadarné ekkor már kávéházában üzemeltetett egy mozgóképszínházat, azonban Győr várossal kötött szerződése értelmében erről le kellett mondania.

³⁵ GyMJVL XII. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 1920, I. 312/912, Bérleti szerződés.

³⁶ NEMESKÜRTY István: *A mozgóképek varázsa*, 2002, Szabad Tér, Budapest, 20-30. o.

³⁷ 62.991/1901 B.M. számú körrendelete. Az „Uránia tudományos színház” czéggel üzőt visszaélések megakadályozása tárgyában.

³⁸ 98.164I-a/1903 B.M. számú körrendelete. Az „Uránia tudományos színház” nevének védelme tárgyában.

³⁹ NEMESKÜRTY István: *A mozgóképektől a filmművészetig*, 1961, Magvető Kiadó, Budapest, 9-12. o.

ban már bezárták.⁴⁰ Az összeomlás tovább mélyítette a bankok és pénzemberek bizalmatlanságát az iparral szemben, így a lelkes szakemberek nem találtak pártolókat.⁴¹

Mind ezek ellenére beszélhetünk magyar filmgyártásról. Sokak *A táncot* titulálják az első magyar mozgóképpnek, ám tévesen, ez ugyanis csak az első játékfilm volt, ami 1901-ben készült. Már korábban megörökítettek jelentős eseményeket, mint például ahogy I. Ferenc József megnyitja a millenniumi kiállítást.⁴² A korszak jeles színészei voltak Blaha Lujza, Jászai Mari, Csontos Gyula, Rajnai Gábor,⁴³ akik számtalan filmben szerepeltek, mint *A gyémántnyaklánc*, *avagy a végzetes nyakék*, *A művészet diadalútja*, ami Lehár Ferenc életét mutatta be és a főszerepet maga a művész játszotta. Valamint megalakult a Kinoriport is, ami egy híradó-vállalat volt. A magyar filmgyártás korai időszakának fénykora az 1915-1918 közötti időszakra tehető, amikor is összesen 250 nagyjátékfilm és hat új filmműterem készült.⁴⁴

2.2. A szabályozás megjelenése

A mozik terjedésével párhuzamosan szükségessé vált a szabályozásuknak a kialakítása. 1901-ben rendeletbe foglalták, hogy a gépszínházak nyilvánosság előtti bemutatásához rendőrhatalósági engedély szükséges. A dokumentum megszerzéséért írásbeli folyamodványt kellett benyújtani, amit abban az esetben tagadtak meg, ha a közegészséget, közbiztonságot veszélyeztette, vagy azt egyéb tényezők indokolttá tették. Vizsgálták továbbá a kérelmező erkölcsét, valamint ígéretet kellett tennie, hogy a rendőrségi szabályoknak eleget tesz a jövőben is. Ellenkező esetben az engedélyt, amit legfeljebb négy hónapra adtak ki, visszavonhatták.⁴⁵ A terület részletes szabályozására csak 1918 után került sort.

A világháború elhúzódásával gazdasági megszorításokat vezetett be a kormány. A miniszterelnök elrendelte 1917-ben, hogy az ipari és egyéb üzemek birtokosai engedélyezzék eszközeik azon részeit eltávolítani és hadi célokra átalakítani, amik rézből, ólomból, ónból, ezek ötvözetéből, valamint nikkeltől állnak.⁴⁶ A gazdasági megszorítások keretein belül a tüzelőanyaggal való takarékoságról is több rendelet született, amik befolyásolták a mozik nyitva tartását. 1917 februárjában minden szórakozóhelyet, így a mozgóképszínházakat is bezáratták, kivétel képeztek azok a községek, amik tüzelővel jól el voltak látva és a

⁴⁰ NEMESKÜRTY István: A Nyugat írói és a filmművészet a tízes években, in. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1960/6. szám, 674-676. o.

⁴¹ NEMESKÜRTY: *i.m.* (1965) 26. o.

⁴² NEMESKÜRTY: *i.m.* (1961) 9-12.o.

⁴³ NEMESKÜRTY István: *A képpé varázsolt idő*, 1983, Magvető Kiadó, Budapest, 140-144. o.

⁴⁴ NEMESKÜRTY: *i.m.* (1965) 30-46. o.

⁴⁵ 64.573/1901 B.M. számú körrendelete, 5-12. §.

⁴⁶ A m. kir. ministeriumnak 628/1917M.E. számú rendelete. Üzemek és vállalatok készülékei fémanyagának hadi célokra való leszerelése. 1-6. §.

törvényhatóság első tisztviselője engedélyezte az üzemelést.⁴⁷ Májusban már 22,⁴⁸ júliusban 23 óráig,⁴⁹ 1918 áprilisában pedig már éjfélig tarthattak nyitva.⁵⁰

További megszorításokra is sor került. Egyfelől az ellenséges államokból érkező sajtótermékeket, filmeket ellenőrzés alá helyezték és szükség esetén le is foglalták, így terjesztését megakadályozták.⁵¹ 1917 szeptemberétől nemcsak az importot, hanem az exportot is felügyelték. Az ország területéről sajtóterméket kivinni csak az újonnan megalakult budapesti, vagy zágrábi könyvkivitel bizottság engedélyével lehetett, ez alól kivételt képzett Németország, Ausztria, Bosznia és Hercegovina.⁵² 1918 júliusától hatósági ellenőrzés alá vonták a mozik nyilvános előadásait is. Ennek megvalósulása érdekében megalakították az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságot, ahol előzetesen be kellett mutatni a levetítésre kerülő filmkockákat. A bizottság elnökét a belügyminiszter nevezte ki és a további tizenhat tagját a belügy-, honvéd-, igazságügyminiszterek, székesfővárosi m. kir. államrendőrség főkapitánya delegált 1-1 tag személyében, 6-6 tagot delegált a vallás-és közoktatásügyi miniszter, mozgóképipar érdekeltsége köréből és erkölcsi és társadalmi érdekképviseltek köréből a belügyminiszter. Feladatai között szerepelt a nyilvános előadásokra szánt filmek felülvizsgálata, abból a szempontból, hogy azok nem ütköznek-e a fennálló törvényekbe, rendeletekbe, közrendbe, közerkölcsbe, vagy a honvédelem érdekeit nem sérti, vagy veszélyezteti-e. Amennyiben ezek megállapítására nem került sor „láttamozással” látták el a képsorokat és igazolást állítottak ki erről, ellenkező esetben a „láttamozást megtagadja” szókapcsolat került a dokumentumra, ami egyes jelenetekre is vonatkozhatott, így azok eltávolításával később engedélyt kaphatott a fim. Szintén külön jelzéssel látták el azokat a szalagokat, amik ifjúsági előadásra is alkalmasak voltak. Az eljárást a bizottság nem ingyen, hanem minden méter után hat filléres díj ellenében végezte el. Döntései ellen a közlést követő 15 napon belül fellebbezésnek volt helye, amit a belügyminiszternek lehetett benyújtani. 16 éves kor alatt a fiatalok csak felnőtt kíséretében látogathatták a mozikat és kizárólag ifjúsági vetítéseken vehettek részt. A mozgóképszínházakban alkalmazni sem lehetett ennél fiatalabb személyeket. A tulajdonos, vagy alkalmazott, aki ezeket a rendelkezéseket megszegte kihágást

⁴⁷ A m. kir. ministeriumnak 669/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoságról szóló rendeletek módosítása, 1-3. §.

⁴⁸ A m. kir. ministeriumnak 1676/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoság, 3. §.

⁴⁹ A m. kir. ministeriumnak 2392/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoságról szóló 1676/1917 M.E. számú rendelet módosítása.

⁵⁰ A szénügyek kormánybiztosának 2300/1918. számú rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoság tárgyában 3382/1917. M.E. szám alatt kiadott rendelet módosítása, 1-2. §.

⁵¹ A m. kir. ministeriumnak 1809/1905 M.E. számú rendelete. Az ellenséges államokból érkező időszaki lapok behozatalának és terjesztésének eltiltása és az onnan érkező más sajtótermékek ellenőrzése és lefoglalása.

⁵² A m. kir. ministeriumnak 5700/1917. M.E. számú res. rendelete. Sajtótermékek kivitelének ellenőrzése, 1-3. §.

követett el és 2000 koronáig terjedő pénzbírsággal sújthatták. Súlyosabb esetekben, különösen ha már büntetésben részesült korábban, akkor az engedélyét is megvonhatták a tulajdonosnak.⁵³

1918-ban a Mozgóképgyártó Szövetség is megalakult, aminek tagja volt minden vállalat, ami mozgóképekhez filmeket gyárilag készített, valamint minden olyan műipari vállalat, ami tudományos, ismeretterjesztő, művészi és szórakoztató mozgóképekhez való negatívokat állított elő. Azok az üzemek is tagok lettek, amiknek csak egy részlege foglalkozott a fenti cikkek gyártásával. A Szövetség gondoskodott többek között nyersanyag, gépek és egyéb berendezések, a propaganda filmek tagok közötti arányos felosztásáról, közreműködött a szakmát érintő közigazgatási vagy kormányhatósági ügyekben. Az intézmény három szervre: a közgyűlésre, igazgatóságra, végrehajtóbizottságra tagolódott. A közgyűlést legalább negyedévente egyszer össze kellett hívni, ahol minden tag megjelenhetett, ám a jelenlévők számától függetlenül határozatképes volt és egyszerű többséggel döntöttek a felmerült kérdésekben. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava volt irányadó. Tárgyalta az igazgatóság megválasztását, a tagok által előterjesztett kérdéseket, az ügyvitel költségeit, az igazgatóság jelentését, s a számadását hagyta jóvá. Azonban ha szabálytalanul hívták össze a közgyűlést, bármely tag a kereskedelemügyi miniszterhez panaszt nyújthatott be, aki ebben az esetben megsemmisíthette a meghozott határozatokat. Az igazgatóság öt-nyolc tagból állt, tagjait az előző szerv választotta egy évre. Elnökét és alelnökét/alelnökeit a kereskedelemügyi miniszter bízta meg az igazgatóság tagjai sorából, ő látta el az állami felügyeletet is. A szerv feladatai közé tartozott a képviselő és a szövetség ügyeinek a vitele. Az ülése határozatképes volt, ha azt szabályszerűen összehívták és legalább három tagja személyesen, vagy helyettese útján jelen volt. A végrehajtóbizottság az éppen aktuális ügyeket ellenőrizte és három tagját az igazgatóság soraiból választották. A szövetség rendbírsággal szankcionálhatta azokat a tagjait, akik kötelességeiket nem teljesítették, ennek a legmagasabb értéke 50.000 korona volt. A Döntőbizottság a szövetség és tagjai, valamint a tagok közt felmerült viták esetében járhatott el, ha azt a tag az igazgatóságnál kérelmezte és a kereskedelemügyi miniszter engedélyezte. Azonban a három szerv döntése tekintetében nem járhatott el, ha azt a miniszter már jóváhagyta.⁵⁴

A Wekerle- kormány célként tűzte ki ideológiai és gazdasági okokból az ipar teljes jogszabályi szabályozását. A törvényjavaslat elfogadására azonban a világháborús összeomlás

⁵³ 44.965/1918 B.M. számú körrendelete. A nyilvános előadásra szánt mozgóképek ellenőrzése. 1-5. §.

⁵⁴ A m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 67.600/1918. K.M. számú rendelete. A Mozgóképgyártó Szövetség megalakítása, 1-16. §.

végezt már nem került sor,⁵⁵ pedig ahhoz a minisztertanács már hozzájárult.⁵⁶ Azonban a benne foglaltak iránymutatásként szolgáltak később. A tervezetbe belefoglalták több község egyesülését abból a célból, hogy közösen tartsanak fent mozgóképszínházat, hiszen ennek a költségeit nem minden település engedhette meg magának, ugyanakkor a lakosság részéről igény mutatkozott az intézmények létesítésére. A döntések meghozatala, üzem ügyeinek az intézése a képviselőtestületek által delegált két-két személyt illette volna. A belügyminiszteri rendelet alapján az engedélyeket 4 hónapra tervezték kiadni, ami meghosszabbítható lett volna, a tervezet a tulajdonos élete végéig adta volna az engedélyt és a hatálybalépéskor már mozgóképszínháztulajdonosoknak két esztendőre adott volna, hogy engedélyigényüket jelezzék. Ellenkező esetben a határidő leteltével elveszítették azt. A nyilvános előadások hatósági ellenőrzése pedig összhangban állt a sajtótörvénybe foglalt, sajtótermékek utcai és házaló terjesztésével. A rendelkezések megszegését kihágásnak minősítették volna.⁵⁷

⁵⁵ PAÁL Vince: *A sajtószabadság története Magyarországon 1914-1989*, 2015, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 23. o.

⁵⁶ MNL, Az MNL Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye- W szekció, W12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K27, 1918, 1918.06.06.

⁵⁷ Mozkóképügy szabályozása, in. *Városok Lapja*, 1918/03. szám, 100-102. o.

3. A HORTHY-KORSZAK ELSŐ ÉVEINEK SZABÁLYOZÁSA

A Tanácsköztársaságot megdöntése után augusztus 4-én elrendelték, hogy az 1919. március 21-ét követő minden nemű korlátozás, ami a sajtót érinti, hatályát veszíti és hogy újra az 1918. II. néptörvény⁵⁸ valamint a sajtóról szóló 1914. évi XIV tvc. és a végrehajtásáról szóló rendelet pontjai követendők. Az 1918. II. néptörvény keretein belül új sajtótörvény került elfogadásra, aminek értelmében „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti.” Ennek fényében a mozgóképszínházakban is elméletileg bármilyen előadás levetíthető volt és nem lehetett előzetes vizsgálatot tartani, a lefoglalás is kizárólag bírói ítéleten alapulhatott. Valamint a falragaszok, így a moziműsorok reklámjának az elhelyezését sem lehetett engedélyhez kötni.⁵⁹ Az 1918. évi sajtótörvény hatálya ellentétben 1914-es elődjével már kiterjedt a mozgóképszínházakra is. Eltörölték az előzetes cenzúrát, a filmek lefoglalására kizárólag bírósági ítélet útján volt mód, a forgalomba hozatal sem volt hatósági engedélyhez kötve már, de a fokozatosság elvét a felelősségre vonás tekintetében továbbra is elrendelték és később ismételték az 1914. évi sajtótörvény lépett hatályba.⁶⁰

1920-ban pedig ténylegesen is megkezdte működését az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság (OMB). A szervet két évvel korábban hozták létre, ám a belügyminiszter bizonytalan időre elhalasztotta a tevékenységük megkezdését.⁶¹ 1920. április 15-től azonban sor került a feladatai ellátására, első sorban a mozgóképek vizsgálatára, engedélyokiratuk kiállítására. A munkálatok négy albizottságban zajlottak úgy, hogy három óránként váltották egymást a biztosok, mert a filmek felülvizsgálata nagy koncentrációt követelt.⁶² A képsorok levetítése után tanácskozássra vonultak vissza és határozatot hoztak arról, hogy a dia eredeti állapotában, vagy csak bizonyos részeinek az eltávolításával alkalmas, vagy minden módosítás ellenére alkalmatlan a nézők előtti levetítésre. Az eljárás lefolytatására kezdetben nem állt rendelkezésre állandó épület, így arra mindig a vállalkozóknak való bemutatással azonos időpontban került sor. A kontroll helyére és idejére vonatkozó kérelmet három, halasztást nem tűrő esetben

⁵⁸ A Magyar Népköztársaság Kormányának 1919. évi 6. számú rendelete, a sajtószabadságról, 1. §.

⁵⁹ 1918. II. néptörvény. A sajtó szabadságáról, 1-4. §.

⁶⁰ PAÁL Vince: *Tanulmányok a magyar sajtószabadság történetéhez 1867-1944*, 2019, Médiatudományi Intézet, Budapest, 139-140. o.

⁶¹ A mozgóképvizsgáló bizottságok, in. *Kecskeméti Napló*, 1918/104. szám, 3. o.

⁶² Működik a mozi cenzúra, in. *Új Nemzedék*, 1920/221. szám, 5. o.

huszonnégy órával korábban kellett előterjeszteni. Az albizottságok határozatot hozhattak akkor is, ha nem volt minden tag jelen, ez alól az elnök távolléte képzett kivételt, ebben az esetben nem születhetett döntés. A helyes vélemény kialakításához olykor segítségre szorultak a biztosok, így az elnök, illetve az öt helyettesítő albizottsági tag szakértőt rendelhetett ki. Végül egyértelműen fel kellett tüntetni, hogy a mozgókép alkalmas-e nyilvános előadáson való vetítésre, valamint pozitív válasz esetén ki kellett arra is térni, hogy 16 éven aluliak is megtekinthetik-e. A döntés meghozatalához az eljáró ellenőröknek a törvény tág megfogalmazásai, mint például a törvény, rendelet, állambiztonság, honvédelem érdekei és a közrend, közérkölc, jóízlés határai, tág teret adtak.⁶³

Munkájuk során nemcsak az új, a mozikban megjelenés előtt álló mozgóképeket ellenőrizték, hanem azokat a történeteket is, amiket már levetítettek a közönség számára. Így elképzelhető volt, hogy egy-egy sikernek örvendő filmet levettek, vagy csak korlátozás mellett tarthattak műsoron a mozisok. Eklatáns példája ennek a folyamatnak a Tilos a csók című vígjáték, amit nem találtak nyilvános előadásra alkalmasnak,⁶⁴ mind ezek ellenére az újságok hasábjai 16 éven felüliek számára továbbra is hirdették a filmet.⁶⁵ Eleinte elsősorban a német irányfilmek cenzúrája volt kimagasló, erősen erotikus tartalmuk miatt. Az irányfilmek körébe tartoztak az aktuális témákat megelevenítő mozgóképek.⁶⁶ Így gyakran propagandisztikusak voltak, ami az engedély kiadásának a megtagadásához vezethetett.⁶⁷ Ez azonban nem volt szükségszerű, a Prostitúció II- Parázna pénz- például a 16 éven felüli korosztályok számára levetíthető volt.⁶⁸ Általánosságban megállapítható, hogy a magyar filmek cenzúrája nem volt jelentőségteljes, ennek az az oka, hogy a gyártók ismerték a hazai jogszabályokat, így már a forgatások alkalmával igyekeztek azok keretein belül maradni.⁶⁹

Az OMB 1930-ban készített egy Döntvénytárat, amiben működésének tíz évét foglalta össze egy-egy vizsgált film vonatkozásában. A kategóriákat egységes tematika alapján vizsgálták, először a film rövid leírása, majd a Bizottság határozata olvasható.

Nyilvános előadásra alkalmatlannak találták többek között az *Egy a sok közül* című felvételt, mert abban a hegedűművész Pál beleszeret tanárába és végül öngyilkos lesz. A

⁶³ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, a 44.965/1918. B.M. szám alatt a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott rendeletnek a végrehajtásáról, s ezen rendelet 3. és 5. §-ának a módosításáról, 1-8.§.

⁶⁴ A m. kir. Országos Mozcóképvizsgáló Bizottságnak 34/1920. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozcóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.

⁶⁵Hirdetés, in. *Dunántúl*, 1920.08.08., 3. o.

⁶⁶ Működik a mozi cenzúra, in. *Új Nemzedék*, 1920/221. szám, 5. o.

⁶⁷ LAJTA Andor: A magyar filmművészet reneszánsza, in. *Színházi Élet*, 1919/15. szám, 20. o.

⁶⁸ A m. kir. Országos Mozcóképvizsgáló Bizottságnak 61/1920. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozcóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.

⁶⁹ Működik a mozi cenzúra, in. *Új Nemzedék*, 1920/221. szám, 5. o.

Bizottság megállapította, hogy az 5.123/1920. B.M. számú rendelet 8§ c) alapján tartalma és feldolgozása a közerkölcsöt és a jóízlést is sérti, így törvénybe ütközik.⁷⁰

A *Forradalmi nász* 1793-ban, a francia forradalom idejét eleveníti meg, amikor is a főnemesség a vidéki birtokaira húzódott vissza. A történetben szerelmi ármány, árulás, pusztítás elevenedik meg. Így az engedélyokirat kiadását az 5.123/1920. B.M. rendelet 8. § b) alapján megtagadja a bizottság, mert az az állambiztonságot, vagy az államnak más államhoz való viszonyát veszélyezteti, sérti.⁷¹

A *Mártír anyák (francia anyák)* című film egy anya szenvedését mutatja be, a háborúban elesik férje és gyermeke is. A 349/1920. O.M.B. számú határozata alapján a film a francia hadseregen keresztül bemutatja a világegés megrázó pillanatait, a nézőből általános emberi érzelmeket vált ki és erősíti a hazaszeret eszméjét. Azonban az akkor uralkodó viszonyok közepette nem tartották tanácsosnak bemutatni, mert az antimilitarista irányba befolyásolhat és a háború folytatása iránti igényt is kiválthatja a közönségből, a nemzeti államideájával ellenkezik.⁷²

A Döntvénytárban található a m. kir. belügyminiszter által fellebbezés folytán felülbírált és helyben hagyott határozatokat is. Ebbe az osztályba sorolható *A baba (egy házasság története)* című mozgóképfilm is. A film főszereplője Lancelot kolostorba vonul, ekkor nagybátyja arra kéri hagyja el az intézményt, örökséget ajánlj neki cserébe. Erről hírt szerez a főapát, aki kiterveli, hogyan szerezzék meg a pénzt és maradhasson Lancelot a közösségben. Az 542/1920. O.M.B. számú határozatban az áll, hogy álnok, gyűlöletes, képmutató színben tünteti fel a film a szerzetesi életet, ami a vallásos érzületet sérti. A belügyminiszter ezek után az 50.606/1920. B.M. számú rendeletében helyesnek találja az indokolást, helyben hagyta azt, így nyilvános előadásra továbbra sem volt alkalmas.⁷³

Megállapíthatjuk, hogy az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság széles körű munkát végzett és a rendeletbe foglaltakat betartva több tucat film nyilvános előadáson való vetítését akadályozták meg. 1921-ben tizenkettő rendeletet bocsájtottak ki, több száz mozgóképfilm átvizsgálása után, havi rendszerességgel. 1922-ben csak öt rendelet megalkotására került sor.⁷⁴

Az engedélyokiratba foglaltakkal szemben három esetben nyílt lehetőség a belügyminiszterhez jogorvoslat benyújtására: a) fennálló törvények, rendeletek,

⁷⁰ Egy a sok közül, in. *Belügyi Közlöny*, 1930/53. szám, 804-805. o.

⁷¹ Forradalmi nász, in. *Belügyi Közlöny*, 1930/53. szám, 819-820. o.

⁷² Mártír anyák (Francia anyák), in. *Belügyi Közlöny*, 1930/53. szám, 838-839. o.

⁷³ A baba (egy házasság története), in. *Belügyi Közlöny*, 1930/53. szám, 962-963. o.

⁷⁴ A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak 240/1922. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.

határozmányokba ütközik, b) állambiztonság, vagy honvédelem érdekeivel ellentétben állt, vagy csak ezeket veszélyeztette és c) sértette a közrendet, jóízlést, közérkölcset. Ebben a három esetben a dokumentumon rövid indokolást tüntettek fel azonban a vizsgált időszak tekintetében nem található ilyen mozgókép a példálózó jellegű Döntvénytárban.⁷⁵ Fontos leszögezni, hogy egy engedély kiadása, vagy megtagadása nem determinálta a film sorsát az örökkévalóságig. A kiadott engedélyeket ugyanis bármikor visszavonhatták, vagy módosíthatták, ha a korhatár elrendelés indokolt lett volna, vagy utólag lett a jogszabályok változásával nyilvános előadásra alkalmatlan. A filmeket az engedély kiadását követő öt év elteltével, valamint abban az esetben, ha a címét, alcímét megváltoztatni kívánták ismételtén górcső alá kellett venni. Határozatait az állami rendőrség hivatalos lapjában közzé kell tennie.⁷⁶

A Bizottság már az előzetes vizsgálatot is megtagadta, ha nem volt címmel és jelenetei magyarázó szöveggel feliratozva. Az engedélyokirat kötelező tartalmi elemei voltak: a) okirat száma, b) vizsgálati kérelmet előterjesztő neve, c) cím, d) gyártó, e) hossza, f) tárgy, g) tartalma felvonásokra bontva, h) engedélyezés egyértelmű ténye, i) keltezés, aláírás, bélyegző, j) valamint, hogy ifjúsági előadásra is alkalmas-e. A dokumentumot csupán egy példányban állította ki az OMB, de minden üzemnek, birtokolnia kellett egy másolatot belőle, ha levetítette. Az életkori korlátozás megvalósulását mindösszesen az egyének szemrevételezése alapján végezték el, nem kértek tőlük semmilyen okmányt. Ha egy mozgókép nem volt alkalmas arra, hogy az ifjúság is megnézze, azt kötelező volt az ajtókon feltüntetni. Az előzetes vizsgálat megvalósulását, a kifogásolt részek eltávolítását kizárólag a rendőrség, míg az életkori korlátok gyakorlati megvalósulását a Bizottság is ellenőrizhette, de intézkedésre nem volt jogosult, a tapasztalt szabálytalanságot a rendőrség felé kellett jeleznie.⁷⁷ 1920. szeptember 15-től kizárólag az OMB által felülvizsgált, engedélyezett és a Belügyi Közlönyben közzétett filmek voltak nyilvános előadások alkalmával levetíthetők.⁷⁸

A szervezet jogköre kezdetben harmóniában állt a háborús állapotokkal, így az állambiztonság és a honvédelem érdekei elsődleges szerepet kaptak és a filmkereskedelem korlátjaiból kifolyólag fő feladata lett az engedélyek megadása. Miután a viláégés után rendeződött a nemzetközi helyzet a filmkereskedelem irányítása is munkájává vált. Tagjait háromévente választották mindig ugyan azokból a szervekből, így szerkezeti állandóság figyelhető meg, valamint a Horthy-korszak alatt a 230 filmcenzorból nem kevesen évtizedeken

⁷⁵ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, 8. és 13. §.

⁷⁶ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, 10. és 18. §.

⁷⁷ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, 1-24. §.

⁷⁸ A m. kir. belügyminiszter 1920. évi 55.609. számú körrendelete, a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott 5.123/1920, illetve 19.859/1920. B.M. számú rendelet kiegészítéséről.

át tevékenykedtek. Azonban személyi összetételét, döntéshozatalát és gazdálkodását a szakma mindvégig megkérdőjelezte abból az okból kifolyólag, mert a gazdálkodása és a döntéseinek az indokolásai nem kerültek napvilág elé. Ennek két oka volt: a) az ipar által befizetett díjából biztosította működését és b) a határozatainak az alapadatai, mint például a cím, gyártó, korhatár, forgalmazó publikálásra kerültek a sajtóban, azonban a vizsgálati szempontoknak az indokolását már csak az engedélykérő kapta meg, aki általában megtartotta magának a konkurencia munkájának a megnevezése céljából. Utóbbi azért volt fontos, mert egy filmet nem kellett minden mozgóképszínház tulajdonosnak, vagy kölcsönzőnek felülvizsgáltatni és engedélyeztetni, elegendő volt, ha azt egy személy kérte és amennyiben ő megkapta az engedélyt, azt a filmet bárki forgalmazhatta, levetíthette az ország területén.⁷⁹

Az 1920-ban alakult Magyar Országos Mozcóképzügyi (Film) Tanács a szakma tanácsadó szervévé vált és intézkedésijoggal is rendelkezett, aminek korlátait a vallás- és közoktatásügyi miniszter, mint a központi vezetője és irányítója a Tanácsnak, és a Tanácsban érdekeiket képviselő minisztériumok közösen határozták meg. A szerv feladata volt a filmügyekben felmerült kérdésekben véleményt kialakítani, a szükséges intézkedésekre javaslatot tenni a kormánynak. A Tanács az elnökségből és a szakbizottságokból állt. Az előbbit az elnök és az alelnökök alkották, akiket három évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezett ki. Állandó jelleggel négy szakbizottság, a honvédelmi, általános pedagógiai, propaganda, a műszaki és pénzügyi működött, amiket az alelnökök vezettek, de további szakbizottságok létrehozatala is lehetséges volt. Míg a szakbizottságok kötelesek voltak két hetente legalább egyszer, addig a tanács teljes ülésére legalább havonta egyszer került sor. Határozatokat egyszerű többséggel hoztak, azonos számú szavazatok esetén az elnök véleménye volt irányadó.⁸⁰

Nemcsak a levetítendő képsorok, hanem a mozgóképszínházak nyitása is engedélyhez volt kötve. Az u.n. mutatónyi engedélyt a belügyminiszter állította ki és vizsgálta felül a már meglévőeket. Fontos kiemelni, hogy az üzem viteléhez nem volt elegendő a belügyminiszter engedélye, szükséges volt a helyi hatóság engedélye és a rendőrhatalóság játsszási engedélye is, hiszen ezek alapján kellett különböző díjakat, illetékeket fizetni. Annak megítélése, hogy egy községben, városban hány mutatónyi engedélyt adjanak ki, ezáltal hány mozgóképszínház üzemeljen, a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, de köteles volt a helyi hatóságokat meghallgatni. Példának okán Győr városában egy mozgóképszínház nem tudta a lakosság

⁷⁹ ZÁHONYI Ábel Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedeiben, in. *Médiakutató*, 2012/2. szám, 91-101. o.

⁸⁰ A m. kir. kormánynak 8.671/1920. M.E. számú rendelete, a Magyar Országos Mozcóképzügyi (Film) Tanács felállítása, 1-8. §.

igényeit kielégíteni, mindennaposak voltak a pénztáraknál való tolongások és az, hogy a közönség jelentős részének nem jutott belépőjegy. Így felmerült az igény újabb intézmény létrehozására, a tárgyalások megkezdésére.⁸¹ A dokumentum névre szólt és megjelölésre került benne a létesítmény pontos címe (város, utca, házszám), így ha tevékenységét a jövőben más helyen kívánta végezni, új mutatványi engedély kibocsájtását kellett kérelmeznie, amit első sorban természetes személyek kaphattak, kivételes esetben juthattak hozzá jogi személyek, ha a befektetési tőke magas és a jövedelmezőség valószínűsége alacsony volt.

Az első kategória esetében az okirat személyhez kötött volt, az élete végéig megillette tulajdonosát. Ha azonban valamely lényeges állapot megváltozott, például a nagykorúság elérése, vagy az özvegyiség tartama, akkor megszűnt még az illető életében. Egy természetes személy kizárólag egy üzem működtetésére kaphatott engedélyt, de egy üzem egyidejűleg több természetes személy birtokában is lehetett, amennyiben a kritériumoknak maradéktalanul mindannyian megfeleltek.⁸² Ennek fényében kellett özv. Biringer Tivadarnénak is korábbi engedélyéről lemondania, miután Győr városával bérleti szerződést kötött, aminek keretein belül mozgóképszínházat bocsájtottak rendelkezésére.⁸³ Ezzel szemben a jogi személyek részére határozott, húsz évre állították ki a mutatványi engedélyt, amit meg lehetett hosszabbítani. Indokolt esetekben több üzem működtetésére is jogosult lehetett.

A kiadott okiratokat sem élők között, sem pedig halál esetére sem lehetett átruházni, az üzem folytatását tilos volt haszonbérletbe adni, valamint másnak átengedni. Ha valaki az előírtakat áthágta, vagyis átruházta, haszonbérletbe adta, vagy átengedte, az engedélyt visszavonták és hatálytalannak nyilvánították a cselekményét. Abban az esetben is visszavonták az engedélyt, ha a belügyminiszter által időszakosan meghatározott hazafias, kulturális irányú filmek ingyenes lejátszását megtagadta, nem teljesítette. Bizonyos esetekben a jogalkotó megengedte, hogy az üzemet más vezesse, ha az okirat tulajdonosa elhunyt, vagy képtelen volt az üzlet folytatására. Ezekben az esetekben egy szűk családi kör, a közös háztartásban vele együtt élt özvegye, felesége, törvényes származású kiskorú gyermeke külön kérvény és engedély nélkül folytathatta a mozi vezetését a feltételek fennálltaig.

Működtetésére, fenntartására engedély egyéb esetekben csak akkor adható, ha a kérelmező: a) legalább tíz éve magyar állampolgársággal bír, b) hazafiassága nem kérdőjelezhető meg, csakúgy, mint fedhetetlen előélete, c) huszonnegyedik életévét betöltötte

⁸¹ GyMJVL, III. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 920/2234, Második mozi felállítása tárgyában előterjesztés.

⁸² A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről, 1-3. §.

⁸³ GyMJVL XII. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 1920, I. 312/912, Bérleti szerződés.

és d) cselekvőképességében nem korlátozott. Amennyiben bármelyik feltétel már nem áll fenn, vagy határozott időn belül nem kezdi meg a tevékenység folytatását, valamint indokolatlanul megszünteti azt, akkor a belügyminiszter az engedélyt megszüntetnek nyilvánítja. Kivételt képez a rendelkezés alól az az eset, amikor cselekvőképességét önhibáján kívül álló ok következtében veszíti el. Ilyenkor a felesége, gyermeke folytathatja a mozgóképszínház működtetését, valamint tíz éven aluli gyermeke esetében az apja állampolgársága mérvadó. A rendelet megszegését kihágásnak titulálták és hat hónapig terjedő elzárással és legfeljebb 2000 korona bírság volt kiszabható.⁸⁴

Október 18-án a belügyminiszter elrendelete, hogy minden mozgóképszínház tulajdonos november 2-áig újítsa meg a mutatóengedélyét. A kérvényt az illetékes rendőrhatalmásokhoz kellett eljuttatni, akik nyolc napon belül felterjesztették azt a miniszternek. Akik elmulasztják a határidőt, november 2-án megszűnik az engedélyük. Akiknek már korábban lejárt a szóban forgó okirat, de a határnapig benyújtják ismételt igényüket, azok ismét folytathatták tevékenységüket. A kérelemben fel kellett tüntetni az indítványozó nevét, hogy jogi személy-e, a lakóhelyet, igazgatóság tagjainak és a felelős üzletvezetőnek a nevét, valamint az üzem pontos helyét (község/város, utca, házszám) és a beadvány részletes indokolással volt ellátandó. Mind ezek mellett szükséges volt csatolni a következőket: a) születési bizonyítvány, b) legalább tíz éve fennálló magyar állampolgárságot igazoló dokumentum⁸⁵, c) igazolás arról, hogy az üzem viteléhez szükséges erőforrással rendelkezik, valamint annak eredetét és nagyságát is alá kellett támaszta, d) a kérelmező személyére vonatkozó esetleges különleges állapotról (hadiözvegyesség, rokkantság stb.) szóló a hatóság által kiállított bizonyítvány, e) valamint régi engedély megújítása esetében a korábbi dokumentumot.

Arról, hogy egy településen hány mozgóképszínház nyitása lehetséges, arról a képviselőtestület döntött a rendelet hatályba lépését követő tizenöt napon belül. Így előfordult, hogy némely városban több, míg másutt kevesebb mozi működött, mint korábban. Ha az engedély kibocsátását megtagadták, vagy a régit visszavonták, akkor a tulajdonos kötelessége volt, hogy a minisztérium által megjelölt napon beszüntesse tevékenységét és nyolc napon belül kipakolja helyiségeit. Az utóbbi követelmény alól mentesülhetett, ha az új tulajdonossal

⁸⁴ A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, 1-14. §.

⁸⁵ A legalább tíz éve fennálló magyar állampolgárságot nem csak az engedélyeseknek, hanem a természetes, illetve jogi személyeknek is igazolniuk kellett, ha tagjai voltak az igazgatóságnak. Ezt a rendelkezést hatályon kívül helyezték 1921-ben. – A m. kir. kormánynak 938/1921 M.E. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről alkotott 8454/1290. M.E. számú rendelet végrehajtás tárgyában kiadott 68.800/1290 B.M. számú rendelet kiegészítése, illetőleg módosítása.

máshogy állapotott meg.⁸⁶ A rendelkezések ellenállást váltottak ki, mert a tervezett egy éves átadási időt nyolc napra, míg a szintén egy év alatt megújítandó engedélyek határidejét két hétre csökkentették, ennyi idő alatt azonban a szükséges dokumentumokat képtelenség volt beszerezni.⁸⁷

Végül a rendelet végrehajtására november 2-áig nem került sor, csak 1921. március-áprilisában. Ekkor új belügyminiszter, Tomcsányi Vilmos Pál nyert megbízatást, aki minél rövidebb időn belül végre kívánta hajtani az engedélyek felülvizsgálatát és megújítását. Ekkorra az ország gazdaságilag ismét kezdett helyreállni a háború veszteségei után. Pont ekkor, amikor egy kis reményt látott a társadalom, vonják vissza több budapesti mozgó tulajdonosának a működtetési jogosultságát és arra kötelezik őket, hogy azt másnak átadják, így a magántulajdont megsértik, semmibe veszik. Rassay Károly március 21-én interpellációt intézett a témában a belügyminiszterhez. Mivel a tisztségét rövid ideje betöltő hivatalnok ezáltal olyan információkkal gazdagodott, amikről eddig nem volt tudomása, ismételt revíziót rendelt el. A kormány azért szorgalmazta a mozgóképszínházak új tulajdonosoknak való átadását, mert így kívánta a háború borzalmaiban veszteségeket elszenvedett rétegeket némileg kárpótolni. Az eredeti elképzelés alapján elsősorban a rokkantaknak, hadiözvegyeknek- és árváknak nyújtott volna segítő kezét, de a gyakorlatban mégis első sorban társadalmi egyesületek részesültek a támogatásban. A rendelet nem csak Magyarországon keltett megbotránkoztatást. Az Egyesült Államok bejelentette, ha végrehajtják a tervezetet, az új engedélyesekkel megszünteti gazdasági kapcsolatait. A német UFA és Ausztria is hasonló módon kívánt eljárni, végül azonban nem került sor a magyar ipar bojkottálására.⁸⁸

Április 9-én este felgyorsultak az események, a belügyminiszter a főkapitányhoz leiratot intézett, amiben felszólította, másnap reggel kilenc óráig értesítse a régi tulajdonosokat a mutatványi engedélyük visszavonásáról az új tulajdonosokat pedig a jogaik átruházásának a módjáról. Fontos kiemelni, hogy eddig az ilyen eljárások lefolytatását az Andrássy úton székelő rendőrségi közigazgatási osztály látta el, ám a revízió felmerülése óta már az elnöki osztály feladatává vált, ami a főkapitányhoz legközelebb állt. Ugyan akkor az ígért felülvizsgálat gyakorlatilag nem történt meg, mindösszesen abból állt, hogy az Olimpia mozit a Star filmgyárnak adták át, de megvonták tőlük egy jóval nagyobb mozgójukat.⁸⁹ Két hónappal később a 79 budapesti tulajdonos közül 57-nek vették el üzemét. A mozisok többsége zsidó

⁸⁶ A m. kir. belügyminiszternek 68.800/1920. B.M. számú rendelete, a mozgófényképezemékről alkotott 8.454/1920. M.E. számú rendelet végrehajtásáról, 1-6. §.

⁸⁷ Felülvizsgálják a moziengedélyeket, in. *Kis Újság*, 1920/248. szám, 2. o.

⁸⁸ Forrongás a mozivilágban, in. *Budapesti Hírlap*, 1921/61. szám, 3. o.

⁸⁹ Ma vették el a mozikat a régi tulajdonosoktól, in. *Az Est*, 1921/76. szám, 3. o.

származású volt, az eljárás arra irányult, hogy az üzemek magyar kézbe kerüljenek és kárpótolják a háború borzalmaival elszenvedett rétegeket. Megbotránkoztatást váltott ki, hogy az Angol-Magyar Filmszínház részvénytársaság, aminek az élén az angol Stead ezredes állt és részvényeinek csupán 25%-a volt magyar kézben, mégis több mozgóképszínházat szerzett. Ezt az állapotot azzal kívánták ellensúlyozni, hogy a megállapodások tükrében a dolgozóik 75%-a keresztény hadirokkant lesz. Továbbá szó esett arról is, hogy az állam segítséget nyújt azoknak a tulajdonosoknak, akik számára anyagilag megterhelő, vagy akár lehetetlen lenne önerőből a mozi fenntartása.⁹⁰

Két tényező tovább bonyolította a már egyébként is zűrzavaros helyzetet. Az 1921 áprilisában kibocsájtott lakásrendelet értelmében új bérlőként az újonnan engedélyt nyert személyeket jelölik meg. Több olyan mozgóképszínház működött, ahol az ingatlan az engedélyes tulajdonában állt. Ha megszüntetik jogosultságát az üzem fenntartására, akkor épületét is elveszíti és arra sincs lehetősége, hogy korábbi tevékenységével felhagyjon és portáján új munkába fogjon.⁹¹ Valamint számtalan olyan intézmény cserélt gazdát, amire az eredeti tulajdonosa nagy összegű hiteleket vett fel és az átadás időpontjában még törlesztette részleteit. Hiszen egy mozi megnyitása, fenntartása több millió forintos beruházás volt, így sokak csak banki segítség útján tudták működésüket megkezdeni. Ezek után felmerült a kérdés: az új engedélyesek a részletek fedezése mellett is óhajtják-e átvenni az intézményeket?⁹² Nem csak a régi, hanem az új tulajdonosok is sok esetben vettek fel hiteleket, ha vagyontalanok, vagy csak kis tőkével rendelkezők voltak. Miután nem tudták a részleteket törleszteni és a csőd közeli állapotba jutottak, a kormányhoz fordultak segítségért és kamatmentes, vagy alacsony törlesztőrészesletű kölcsönöket kértek. A kérést a minisztertanács elfogadta és 1923-1928 között 0,5-2% kamat fejében kerültek a törlesztőrészesletek kiegyenlítésre.⁹³ Sokak a magántulajdon szentségének a semmibe vételét látták meghúzódnival a rendelkezések mögött és az 1901. évi rendelethez hivatkoztak, ami alapján az engedélyt ugyan csak négy hónapra adták ki, de annak megtagadása, visszavonása esetén az üzem tulajdonosa magával vihetette a berendezést, amennyiben nem ő volt az épület tulajdonosa, ellenkező esetben megtarthatta azt, csak tevékenységét nem folytathatta.⁹⁴

⁹⁰ Életbelépett az új mozirendelet, in. *Nemzeti Újság*, 1921.04.12., 3. o.

⁹¹ A mozik ügye a lakásrendeletben, in. *Kis Újság*, 1921/72. szám, 5. o.

⁹² A külföldi filmgyárak bojkottálják az új kezekbe kerülő mozikat, in. *Az Est*, 1921/61. szám, 8. o.

⁹³ MNL, Az MNL Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye- W szekció, W12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K27, 1922, 1922.09.29.

⁹⁴ Életbelépett az új mozirendelet, in. *Nemzeti Újság*, 1921.04.12., 3. o.

A gyakorlatban a jogalkotó szándéka nem valósult meg teljes mértékben. 1921 augusztusában már felülvizsgálatot rendeltek el, mert elterjedt a hír, hogy a régi és új engedélyesek kijátsszák a jogszabályt és burkoltan átruházzák engedélyüket. Ez a mindennapokban úgy nyilvánult meg, hogy haszonrészesedést kaptak a régi tulajdonosok az újaktól, így üzlettársi viszony jött közöttük létre, hiszen szakértelemmel általában a régi tulajdonos bírt.⁹⁵ Egy évvel később még mindig társulásokkal találkozhatunk a volt és jelenlegi birtokosok között. Erre azért is volt szükség, mert hiányzott a szükséges szakmai tudása az új engedélyesek többségének. Így került sor a korábbi tulajdonosok például üzletvezetőként való alkalmazására.⁹⁶

3.1. A mozik költségei

A moziknak havonta egy-egy külön előadást és legalább háromszor egy hónapban hazafias, nemzetnevelő képsorokat kellett a publikum elé tárni, méghozzá ingyenesen és a belügyminiszter által kijelölt diák kerültek levetítésre. Az ilyen műsorok alkalmával befolyó belépőjegyárak pedig jótékony célra voltak fordítandók. További kötelessége volt a tulajdonosnak és a bejelentett felelős (szakértő) üzletvezetőnek, hogy az intézményben tartózkodjanak az előadások ideje alatt, a helyettesítésnek kizárólag rendkívüli helyzetekben, – mint a halál, betegség – volt helye. Ha az engedélyes bármely kötelezettségét megszegte, nem teljesítette, akkor a rendőrség a tapasztalt észrevételét a belügyminiszternek felterjesztette, ha pedig elhunyt, akkor gyermekének, vagy özvegyének 45 napon belül nyilatkoznia kellett az elsőfokú rendőrhatalóságnál arról, kívánja-e a tevékenységet folytatni. A mozgók személyzetével szemben is komoly követelményeket állítottak. Kizárólag olyan 18. életévét betöltött magyar állampolgárokat lehetett alkalmazni, akik hazafiasak voltak és feddhetetlen előélettel rendelkeztek.⁹⁷

1921-ben módosították a mozgóképszínházak mutatványi engedéllyel rendelkező tulajdonosainak a kötelezettségeit. Minden hónapban szükségesen lejátsszandó volt egy-egy film, amit a belügyminiszter jelölt ki, csak úgy, mint a jótékony célt, amire fordították az ebből befolyó jövedelmet. Egy héten át havonta két hazafias, nemzetnevelő ingyenes képsort vetítettek le a nézőknek. Minden héten hétközben egy délelőtti feladatuk volt ifjúsági hazafias, ismeretterjesztő előadást vetíteni. Ilyenkor az üzemi költségeket (személyzet, villany, fűtés stb.) a belügyminiszter finanszírozta. Ha az engedélyes jogi személy volt, akkor istentisztelet után

⁹⁵ A m. kir. belügyminiszternek 73.909/1921. B.M. számú rendelete, a mozgófényképezemek ellenőrzése.

⁹⁶ Az új mozisok és a régiek, in. *Világ*, 1922.08.31., 7. o.

⁹⁷ A m. kir. belügyminiszternek 68.800/1920. B.M. számú rendelete, 1-13. §.

vasárnaponként köteles volt ingyenes előadást biztosítani az ifjúságnak és a munkásságnak hazafias, ismeretterjesztő témában.⁹⁸ Vagyis szorgalmazták a propagandát, azonban néhány új mozis nem tartotta magát az előírtakhoz. Miután ez napvilágra került azok, akik ingyen levetítették az elrendelt filmeket, követelték, hogy a későbbiekben nekik se kelljen így tenni, vagy legalább ingyen bocsájtják rendelkezésükre a képsorokat. A minisztérium teljesíthetetlen kérésnek titulálta az ötletet anyagi okokra hivatkozva. Pedig a régi tulajdonosok hajlandóak lettek volna két propaganda filmet is előadni, valamint több millió forintot adományozni ilyen témák rögzítésére, valamint a kölcsönzési díj kétszeresét is kifizették volna, ha visszakapják engedélyüket, de őket is elutasították.⁹⁹ Ezek alapján utólag a szeptember, október, november és december havi jótékony célú előadások bevételeinek az összege az elsőfokú rendőrhatalomnál volt rendezendő, akik az átvizsgálás után továbbították azt a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének az elnökéhez, aki elsődlegesen azokat jutalmazta, akik 1921. október 21-24. hazafias viselkedésről tettek tanúbizonyságot, valamint az elhunyt bajtársak hozzátartozóit részesítették előnyben.¹⁰⁰ Januárban és februárban a Zsófia Országos Gyermekszanatóriumot,¹⁰¹ míg májusban és júniusban a Vakokat Gyámoló Országos Egylet javára volt felajánlandó az egy-egy jótékony célú külön előadásnak a bevétele.¹⁰² Nem csak ezek a vetítések, hanem az adók megfizetése is terhelte a tulajdonosokat, amik a bevételeik 24,5%-át a tették ki. Ezek alapján nem csoda, ha a nagyobb budapesti mozik, -amik épületei szintén omladoztak, a felújításra kellett nagyobb összegeket költsenek-tiltakoztak az ellen, hogy a vigadalmi adót 10%-ról 15%-ra emeljék.¹⁰³

A képsorok kölcsönzési díja továbbra is magas volt, így sokak bezárni kényszerültek.¹⁰⁴ Ezt a tendenciát erősítette a vigadalmi adónak a megemlése is. Mivel a városoknak fontos bevételi forrása volt az említett köztéher, így igyekeztek emelni azt. Például 1920-ban az Apolló Rt. 180.000 koronát ajánlott az azt megelőző évi 100.000 koronához képest, Budapest

⁹⁸ A m. kir. belügyminiszternek 21.765/1921. B.M. számú körrendelete, a mozgóképüzemekről alkotott 8.454/1920. M.E. számú rendelet végrehajtás tárgyában kiadott 68.800/1920. B.M. számú rendelet kiegészítése illetőleg módosítása, I. §.

⁹⁹ Propaganda film, vagy rendőri karhatalom, in.: *Az Est*, 1921.09.25., 8. o.

¹⁰⁰ A m. kir. belügyminiszternek 97.603/1921. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképüzemek szeptember, október, november és december havi egy-egy külön előadása tiszta jövedelmének az egyetemi és főiskolai hallgatók segélyezése javára történő átengedése.

¹⁰¹ A m. kir. belügyminiszternek 96.010/1922. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképüzemek január és február havi egy-egy külön előadása tiszta jövedelmének a Zsófia Országos Gyermekszanatórium egyesület javára történő átengedése.

¹⁰² A m. kir. belügyminiszternek 50.343/1922. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképüzemek 1922. évi május és június havi egy-egy külön előadása tiszta jövedelmének a Vakokat Gyámoló Országos Egylet javára történő átengedése.

¹⁰³ Felemelik a mozik vigadalmi adóját, in. *Pesti Napló*, 1921/215. szám, 6. o.

¹⁰⁴ Az új záróra bezárással fenyegeti a mozikat, in. *Nemzeti Újság*, 1920/299. szám, 4-5. o.

vezetősége mégis 280.000 koronában állapította meg a sarcot.¹⁰⁵ Győr városának közgyűlése 1921-ben szabályrendeletet alkotott. Ekkor a vigadalmi adó a belépőjegyek árának 10%-át tette ki, amit a tulajdonosoknak a jegy érvényességének a napját követő hétköznap 14 óráig kellett a városi javadalmi hivatalnál leróni. Azonban a jótékonyági előadások vigadalmi adóját a város mérsékelhette, sőt el is engedhette. Minden esetben mentesült a sarc megfizetése alól a kizárólag tudományos és ismeretterjesztő, valamint a tanulók részére tartott előadások bevételei után.¹⁰⁶ Győrben az Apolló mozgóképszínház 1922 március 1-15 közötti időszak bruttó bevételének a 22%-át, 51.457 koronát és 47 fillért volt köteles a város részére megfizetni,¹⁰⁷ míg júniusban már csak a bruttó bevételének a 20%-át kellett vigadalmi adó jogcímén beszolgáltatassa. További költségként merültek fel a bérköltségek, kölcsönzés, üzemeltetés kiadásai, valamint szintén a községek kasszáját gyarapító ellenőrzési díjak is.¹⁰⁸

Ahhoz, hogy a filmeket a mozikban lejátszhassák továbbra is szükség volt a képsorok előzetes felülvizsgálatára, amit az OMB végzett, s aminek díjai a közvetkező képpen alakultak 1921 májusától. Minden ellenőrzött szalag egy métere után 50 fillért volt köteles az elemzést kérő megfizetni, valamint a felmérésről készült okirat és minden másolati példányáért 50 korona volt fizetendő.¹⁰⁹

A tulajdonosokra nemcsak kötelezettségeket rótt a jogalkotó, hanem ügyelt a jogaik teljesülésére is. Elrendelte, hogy a mozik helységeiben az előadások ideje alatt és azok helyett tilos másjellegű (orfeum, dalestély, hangverseny, stb.) nyilvános előadást szervezni. A korlátozás nem vonatkozott az ismeretterjesztő, tudományos, hazafias versestekre, valamint a sketsch-ekre (bemutatott filmek egyes jelenetei).¹¹⁰

Ezévben szabályozták a mozgóképek felvételének a rendjét, helyét is. Mivel a gyárak nem rendelkeztek még a mai modern technológiákkal, gazdag díszlettel, így gyakran a szabadban vették fel az egyes jeleneteket. Csak rendőrhatalósági engedély birtokában lehetett közterületeken, a nagyközönség számára nyitva lévő helyeken, valamint középületekben mozgófilmeket rögzíteni. Kis- és nagyközségekben ezt a dokumentumot az illetékes járási főszolgabíró, a fővárosban az államrendőrség főkapitánya, míg a magyar királyi államrendőrség működési területén az illetékes rendőrkapitányság bocsájtotta ki. Aki a szabályozás ellenére jogosultság nélkül készített ilyen területeken felvételeket, kihágást

¹⁰⁵ A város és a mozgószínházak vigadalmi adója, in: *Magyar Jövő*, 1920/87. szám, 3. o.

¹⁰⁶ GyMJVL, XII. Győr Város Tanácsának iratai, 1402/1407, Szabályrendelet a vigadalmi adóról.

¹⁰⁷ GyMJVL, III. Irattári irományjegyzék, 920/2234, 8464/tan. szám. Számvevőség ad 10/1922. számú jelentésre.

¹⁰⁸ GyMJVL, III. Irattári irományjegyzék, 920/2234, 3877/tan. szám. Számvevőség ad 10/1922. számú jelentésére.

¹⁰⁹ A ma. kir. belügyminiszternek 12.034/1920. B.M. számú körrendelete, a mozgóképvizsgálati és engedélyezési díjak megállapítása, 1-2. §.

¹¹⁰ A m. kir. belügyminiszternek 89.127/1921. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképelőadásokról, 1-4. §.

követett el és tizenöt napig terjedő elzárással és legfeljebb 2000 korona összegű bírsággal volt sújtható.¹¹¹ 1922-ben ismét módosították az engedélyezési összeget, így szeptember közepétől már minden egyes megvizsgálandó tekercs métere után 2 korona, míg a kiállított okirat és azok másolatai után további 200 korona volt leróvándó.¹¹² Ezzel párhuzamosan a mozik látogatottsága is nőtt és több tulajdonos igyekezett a szomszédos, valamint a kerthelységeket is igénybe venni, ezáltal több előadást biztosítani a nagyobb profit érdekében. Azonban a belügyminiszter figyelmeztette őket, hogy külön engedély szükséges nem csak az új, hanem a régi üzemek kiterjesztéséhez is.¹¹³

3.2. Spanyolnátha következtében bevezetett korlátozások

Nem csak a politikai elitek váltakozása, hanem a háború utáni gazdasági válság, valamint nem utolsósorban az 1918-1921-ben tomboló spanyolnátha is megpróbáltatta a mozgóképszínházak fennmaradását. A járvány és a szénhiány végett elrendelték a mozik bezárását. Miután a fertőzés rohamosan terjedt, 1918-ban a belügyminiszter helyett az államtitkár felszólította az alispánokat és a polgármestereket a szükséges intézkedések megtételére. Elrendelte, hogy a hidegrázással, lázzal, köhögéssel, trüsszögéssel hát- és végtagfájdalommal jelentkező vírus elleni védekező lépéseket tegyék meg. Így a zsúfolt, nyilvános helyiségek, mint a mozik fokozottabb higiéniai fertőtlenítésére került sor, aminek megvalósulását ellenőrizték.¹¹⁴ A Tanácsköztársaság idején már létrehoztak egy hét tagból álló direktóriumot is, aminek a feladata volt központilag a fertőtlenítések megszervezése, ellenőrzése.¹¹⁵

A matinék és a nézőközönség száma 1920-ban a már két éve tartó spanyolnáthának a következtében még mindig korlátozva volt. Februárban csupán a jegyek felét lehetett eladni egy-egy vetítés alkalmával és utána egy órás szünetet kellett tartani takarítás és szellőztetés céljából.¹¹⁶ A hónap közepétől megszűntek a korlátozások, így a Magyar Mozgóképszínházak Országos Szövetsége kérvényezte, hogy a járvány előtti szabályozások legyenek ismételtlen irányadók. Hiszen eddig higiéniai okokból kevesebb előadást tarthattak, valamint kevesebb néző nyerhetett bebocsájtást, így nagy összegű nyereségtől estek el. A tulajdonosok kijelentették, be

¹¹¹ A m. kir. belügyminiszternek 91.095/1921. B.M. számú körrendelete a mozgófényképek felvételének szabályozása, 1-4. §.

¹¹² A m. kir. belügyminiszternek 170.371/1922 B.M. számú rendelete a mozgóképvizsgálati és engedélyezési díjak újabb megállapítása, 1-3. §.

¹¹³ A m. kir. belügyminiszternek 58.040/1922. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképüzemek külön engedély nélkül történő kiterjesztésének megtiltása.

¹¹⁴ 127.530/1918. B.M. számú körrendelet. A spanyol betegségnek nevezett fertőző baj elleni védekezés.

¹¹⁵ A munkaügyi és népjóléti Népbiztosságnak 20. M.N.N. számú rendelete. Fertőtlenítés ügyének szervezése, 1-3. §.

¹¹⁶ A rendőrség intézkedései a járvány megállítására, in. *Magyarország*, 1920/28. szám, 9. o.

kell zárjanak, ha nem működhetnek úgy, mint a betegség megjelenése előtt.¹¹⁷ Mégis csak április elsejétől helyezték kilátásba a lehetőséget, hogy ismét minden jegyet el lehessen adni.¹¹⁸ Mind ezek ellenére év végén ismét elvontak kétórányi játékidőt a moziktól, s a szénkormánybiztos az ásványi anyag hiányára hivatkozva 17 órai nyitást engedélyezett a szellőztetések megtartásával, így naponta csak két előadást tudtak megtartani.¹¹⁹ A háború és békeszerződések utáni szénhiány is indokolta, hogy szabályozzák az eddigieknél szigorúbban a mozik nyitva tartását. 1921 áprilisában 23 óráig¹²⁰, később megszűntek a matinék számára, kezdetére vonatkozó előírások és éjfélig szórakoztathatták a nézőket.¹²¹ 1922-ben már hajnali 2 óráig tarthattak nyitva a nyilvános szórakozóhelyek, de előadások vetítésére csak hajnali 1 óráig kaptak engedélyt.¹²² Felmerül a kérdés, hogy valóban szükség volt-e ilyen szigorú megszorítások alkalmazására pont a világháborút követő gazdasági visszaesés után. A kérdésre a válasz véleményem szerint igen, hiszen a mai influenza elődjében többen hunytak el három-négy év alatt, mint a csatatéren. A kór a társadalom minden rétegében halálos áldozatokat követelt, az átlag állampolgárokhoz képest is kiemelkedően magas életszínvonalon élő IV. Károly, Magyarország utolsó királyának is a vírus okozta korai halálát.¹²³

3.3. SZÍNÉSZKÉPZÉS

A jogalkotó nem csak a mozgófilmek gyártását és a mozik működését, engedélyek kiadását, hanem a színészek képzését is górcső alá vette. Az első színi tanoda iránti nagyobb igény először a Nemzeti Színház megnyitásakor merült fel, majd 1863-ban uralkodói leirat szolt az intézmény létrehozásáról. Így szükségképpen megjelentek az első kezdetleges szabályozások is.¹²⁴ A valódi koordinálásra 1921-ben került sor. Kezdetben a növendékek három hónap alatt sajátították el mind az elméleti, mind a gyakorlati tudást, mint a filmrendezést, táncot, dramaturgiát. A képzés befejeztével vizsgálatot tartottak és döntöttek arról, hogy a jelölt

¹¹⁷ Bezárják a mozgófényképes színházakat, in. *Budapesti Hírlap*, 1920./39. szám, 7. o.

¹¹⁸ Elsejétől eladható minden hely a moziban, in. *Magyar Jövő*, 1920.03.20., 3. o.

¹¹⁹ Az új záróra bezárással fenyegeti a mozikat, in. *Nemzeti Újság*, 1920/299. szám, 4-5. o.

¹²⁰ A m. kir. belügyminiszternek 33.800/1921. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása, 2. §.

¹²¹ A m. kir. belügyminiszternek 92.144/1921. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása tárgyában kiadott 33.800/1921. B.M. számú körrendelet módosítása.

¹²² A m. kir. belügyminiszternek 9600/1922. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása, 2. §.

¹²³ TARJÁN M. Tamás: 1908. március 11. A spanyolnátha elindul világpusztító útjára (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_marcius_11_a_spanyolnatha_elindul_vilagpusztito_utjara, letöltés: 2020.10.10.)

¹²⁴ SOMLÓ Sándor: A magyar színészképzés múltjából (Az Országos Színművészeti Akadémia ötvenéves jubileumára), in. *Budapesti Szemle*, 1915/458. szám, 301-304. o.

maradhat-e a választott pályán.¹²⁵ A mozisínészeket is ekkor még a Színi Főiskolán részesítették oktatásban és a normál előadások mellett speciális kollégiumon is részt kellett vegyenek, így sajátították el, hogyan pótolják mimikával és mozgással a beszédet a vásznon.¹²⁶ Azonban a szakma nem elégedett meg az ilyen jellegű felkészítéssel, így az igények az ellenforradalmi évek kezdetén is fennálltak a reformok tekintetében, de a megvalósulás még évekig váratott magára.¹²⁷

Végül 1921-ben a színészképző iskolák engedélyezéséről és ellenőrzéséről rendeletet bocsájtottak ki. Ettől kezdve hivatásos színészeket kizárólag az Országos M. Kir. Színművészeti Akadémián, valamint a vallás-és közoktatásügyi miniszter által engedélyezett színészképző iskolákban lehetett képezni. Egyéb intézmények, személyek hivatásszerűen nem foglalkozhattak az előadóművészek nevelésével. Tanulmányaikat három év alatt abszolválhatták a hallgatók. Ez idő alatt elméleti és gyakorlati tudásra egyaránt szert tettek és a kurzus végén egy nyilvános előadáson kellett bizonyítaniuk. Egyes, kiemelkedően tehetséges növendékek két év után is kézhez kaphatták oklevelüket, amennyiben az iskola vezetőségének a javaslatára, a szakférfiak véleményére alapozva a m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszter kiállította a végbizonyítványukat. A tanodák tantervével szemben kritérium volt, hogy az alapjában véve ne térjen el a M. Kir. Színművészeti Akadémia szisztémájától. Ha zenés darabokra is készítették a hallgatókat, legalább heti két órában zeneelmélet oktatását is biztosítaniuk kellett.

Ha valaki színművészeti tanulmányokat kívánt kezdeni, több kritériumnak is meg kellett feleljen a felvételi vizsga sikeres letételén kívül. A férfiaknak 17., míg a nőknek 15. életkoruk betöltését kellett igazolnia anyakönyvi kivonat útján,¹²⁸ azonban ezt a rendelkezést hamarosan 18. és 16. életévre módosították.¹²⁹ Előzetes iskolai tanulmányaikat is koruk alapján voltak kötelesek igazolni. Testalkata, termete a színpadnak kellett megfeleljen, de fontos volt a hibátlan beszéd, kifejező hang is. Valamint szülői, vagy gyámi beleegyezés, illetve iskolája, vagy hatóság által kiállított bizonyítvány volt szükséges, ami kifogástalan magatartását támasztotta alá. Ha egy növendék felvételt nyert, az nem jelentette még minden estben azt, hogy három év elteltével végbizonyítványt kap.¹³⁰ Később csökkentették a képzés időtartamát három

¹²⁵ Proletár Akadémia, új filmgyár létesítése, in. *Színházi Élet*, 1919.06.8-14., 193. o.

¹²⁶ Színésznevelési Direktórium, in. *Vörös Film*, 1919.04.19., 229-232. o.

¹²⁷ Színészek nemzeti szövetsége, in. *Pesti Hírlap*, 1919.12.23., 3. o.

¹²⁸ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.000/1921. V.K.M. számú rendelete. A színészképző iskolák engedélyezése és ellenőrzése, 1-8. §.

¹²⁹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.500/1921. V.K.M. számú rendelete. A filmszínészképző iskolák engedélyezése és ellenőrzése, 6. §.

¹³⁰ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.000/1921. V.K.M. számú rendelete, 2-8. §.

évről két esztendőre. Sőt a végbizonyítványt már egy év elteltével is kézhez kaphatta az a növendék aki valamely engedélyezett színészképző iskolában már képesítést nyert.¹³¹ Az első félév után az oktatók értékelést tartottak, amin a m. kir. belügyminiszter által megbízott szakférfiak is részt vettek. A hanyag és tehetségtelen diákok a testület döntése alapján nem látogathatták a későbbiekben sem a szóban forgó, sem pedig más színi tanodát. A tanárok kizárólag egy intézményben végezheték munkájukat. Ha alkalmazásukat a m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszter jóváhagyta, az iskola fenntartója foglalkoztathatta őket.¹³²

Intézményt csak az alapíthatott, aki erre a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyt kapott. A dokumentum kiadását kérvényezni kellett a Magyar Országos Mozgóképi (Film) Tanácsnál és az alábbi iratokat kötelező volt csatolni. A tanárokról és önmagáról a következőket: névsort, életkort, magyar állampolgárságát, szakképzettségét, fedhetetlen előéletét, eddigi működését, tevékenységét hitelesen igazoló dokumentumokat. A pedagógusok számát és hogy egy elméleti oktató legfeljebb 12 növendékkal foglalkozik. Tervrajzon volt szükséges bemutatni a kizárólag a tanoda részére biztosított helyiségek mennyiségét, nagyságát. Csatolandó volt továbbá a leltári jegyzék a fejszerelésről, berendezésről, valamint a könyvtárról. Röviden a tantervet, szervezeti szabályzatot, a tanítási módszert, a hallgatók által befizetendő és a pedagógusok díjazásáról készült kimutatást is az engedélyező elé kellett tární.

Valamint a használandó tankönyvek jegyzékét és egy-egy példányban prospektusokat, évkönyveket, amennyiben ezekkel rendelkeztek. Amennyiben a szakszerű elméleti és gyakorlati képzés, zavartalan erkölcsi fejlődés, tehetség teljes kibontakoztatása és a személyi és tárgyi feltételek is biztosítva látszottak lenni, a miniszter engedélyezte a működést. Maga az engedély személyhez kötött volt, így nem lehetett azt elidegeníteni, másra átruházni. Ellenkező esetben visszavonta és azonnal bezáratta az intézményt a miniszter és újabb filmszínészképző iskolát nem létesíthetett a volt tulajdonos.

A rendelet hatályba lépésekor már működő intézmények is kötelesek voltak 30 napon belül az engedély kiadását kérvényezni és az ehhez szükséges iratokat benyújtani. Aki jogosulatlanul tartott fent filmszínészképző iskolát, azt 15 napig terjedő elzárással és 2000 koronáig terjedő pénzbírsággal sújthatták. Az eljáró közigazgatási hatóság, mind rendőri büntető bíróságnak, az államrendőrség működési területén, harmad fokon pedig a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek volt hatásköre.¹³³

¹³¹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.500/1921. V.K.M. számú rendelete, 5. §.

¹³² A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.000/1921. V.K.M. számú rendelete, 1-13. §.

¹³³ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.500/1921. V.K.M. számú rendelete, 1-13. §.

Az engedély kiadásában és a későbbi ellenőrzésekben a szakférfiak segítették a miniszter munkáját, akik nem folytathattak filmszínészképzői tevékenységet. Kötelesek voltak jelen lenni a felvételi vizsgákon, s kizárólag rátermett jelöltek felvételét engedélyezték, valamint a félévente tartandó selejtező és évvégi vizsgán, amik alkalmával a tehetségtelennek ítéltet kirekesztették. Magukat az előadásokat is többször felügyelték, kritikájukat kifejtették. A tapasztalataikat, kifogásaikat, panaszaikat az iskoláról szóló év végi jelentésben foglalták össze, halasztást nem tűrő esetekben a Magyar Országos Mozgóképzési (Film) Tanács felterjesztette a miniszternek.

ÖSSZEKÖZÉS

Végezetül szeretném ismertetni kutatásom főbb eredményeit, összefoglalni az ellenforradalmi Magyarországon végbemenő jogi szabályozásokat a vizsgált témával kapcsolatban és nem utolsósorban röviden bemutatni az általam levont következtetéseket.

A kávéházakból hódító útjára induló mozi gombamód szaporodott szerte a világban¹³⁴ és a világháború kitörése után a technikai fejlődésnek köszönhetően már nemcsak pár perc hosszúságú, rövid jeleneteket, hanem hosszabb, komplex cselekménnyel rendelkező történeteket, irodalmi műveket, drámákat, meséket, oktató-, szenny- és propaganda filmeket vittek a vászonra.¹³⁵ Ugyan akkor a fejlődés magával hozta a jogi szabályozás megjelenésének az igényét is. Az euroatlanti térség fejlettebb országaiban korábban jelentek meg a jogszabályok és ezek a későbbiekben mintául szolgáltak a többi államnak, Magyarországnak is.

Hazánkban először 1901-ben lehetünk tanúi a témában jogalkotásnak. Ekkor elrendelték, hogy mozgóképszínházakat kizárólag rendőrhatalósági engedély birtokában lehet nyitni és üzemeltetni, amit legfeljebb négy hónapra állítottak ki, így azokat folyamatosan megújítani volt szükséges, ám az visszavonható volt.¹³⁶

Az ellenforradalmi kormány augusztus 4-én elrendelte, a Tanácsköztársaság Kormánya által megvalósított sajtókorlátozások hatályon kívül helyezését és ismételten elrendelete az 1918. évi II. néptörvény¹³⁷ és a sajtóról szóló 1914. évi XIV. tv., s a végrehajtásáról szóló rendelet alkalmazását.¹³⁸ Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság 1920-ban ténylegesen megkezdte működését négy albizottságban. Határozataikban döntöttek a mozgóképek nyilvános előadásán való eredeti állapotú, vagy csak bizonyos részeinek az eltávolításával alkalmas filmek sorsáról, valamint a 16 éven aluliak számára való levetíthetőségről. Az engedélyeket a szerv bármikor visszavonhatta, módosíthatta,¹³⁹ vagyis megállapítható, hogy még egy rezsím regnálása alatt is új megítélést és tartalmat kaphatott a közerkölcs, közrend,

¹³⁴ LAJTA Andor: *im.* 3. o.

¹³⁵ KÖRMENDY-ÉKES Lajos: *im.* 467. o.

¹³⁶ 64.573/1901 B.M. számú körrendelete. A hangversenyek, mutatóanyagok stb. engedélyezése tárgyában, 5-12. §.

¹³⁷ A Magyar Népköztársaság Kormányának 1919. évi 6. számú rendelete, a sajtószabadságról, 1. §.

¹³⁸ A m. korm. 1919. évi 5.499. M.E. számú rendelete, a sajtóról, 2. §.

¹³⁹ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, a 44.965/1918. B.M. szám alatt a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott rendeletnek a végrehajtásáról, s ezen rendelet 3. és 5.§-ának a módosításáról, 1-24. §.

állambiztonság, honvédelmi érdek fogalma. Jogköre eleinte harmóniában állt a háborús viszonyokkal, így komoly hangsúlyt fektettek a honvédelemre és az állambiztonságra az engedélyezési eljárások folyamán. A szakma azonban mindvégig megkérdőjelezte gazdálkodását, személyi összetételét és döntéshozatalát is, mert gazdálkodása és a döntéseik indokolása nem volt publikus.¹⁴⁰

Maguknak a mozgóképszínházaknak a nyitását is engedélyhez kötötték, amit a belügyminiszter vizsgált felül és állított ki. Főszabályként természetes személyek kaphatták meg és kizárólag egy üzemet tarthattak fent, vagy közösen több személy is kaphatta az engedélyt, de ebben az esetben is csak egy moziban lehetett részesedése. Számukra életük végéig bocsájtották ki az engedélyt, amit sem élők között, sem pedig halál esetén nem ruházhattak át. Ezzel szemben a jogi személyek húsz évre kapták kézbe a dokumentumot, amit meghosszabbíthattak. Az engedélyek kiadását szigorú feltételekhez kötötték és újra kellett az okirat kiadását kérvényezni, ha más helyen, vagy az épület egyéb helyiségeiben is folytatni kívánta tevékenységét.¹⁴¹

1920. október 18-án elrendelte a belügyminiszter egy rendeletében, hogy minden mozgóképszínház tulajdonos újítsa meg az engedélyét és a szükséges iratokat november 2-ig nyújtsa be. Ez nagy felháborodást váltott ki, végül nem került sor a végrehajtásra. 1921-ben azonban az új belügyminiszter ismét napirendre tűzte az ügyet. Elképzelése alapján az engedélyek revíziója után kárpótolni kívánta a háború borzalmait elszenvedett rétegeket, első sorban a rokkantakat, hadiözvegyeket és árvákat, mégis sok társadalmi egyesület részesült volna engedélyben a régi tulajdonosok rovására. Az országgyűlés hiába ellenkezett, interpellációt intézett a belügyminiszterhez, a rendeletet végrehajtották és körülbelül a budapesti mozisok háromnegyedét megfosztották vállalkozásától és ingatlanától.¹⁴²

Annak ellenére, hogy a társadalom kedvelt szórakozási formája volt a mozgóképszínházak látogatása, vezetői mégis gyakran anyagi nehézségekkel küszködtek a vizsgált időszakban. A rendelet végrehajtása mellett havi rendszerességgel kellett egy-egy jótékony célú előadást tartaniuk, aminek a bevételét a belügyminiszter által kijelölt célra költötték. Nem csak a kedvezményezett szervezetet, hanem a levetítendő filmet is központilag jelölték ki, amik általában propaganda célúak voltak.¹⁴³ Továbbá az emelkedő 10-15%-os

¹⁴⁰ ZÁHONYI Ábel Márk: *im.* 91-101. o.

¹⁴¹ A ma. kir kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, a mozgóképüzemekről, 1-14. §.

¹⁴² Ma vették el a mozikat a régi tulajdonosoktól, in. *Az Est*, 1921/76. szám, 3. o.

¹⁴³ A m. kir. belügyminiszternek 68.800/1920. B.M. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről alkotott 8.454/1920 M.E. számú rendelet végrehajtásáról, 1-13. §.

vigadalmi és egyéb adók is kiadásokat róttak a tulajdonosokra.¹⁴⁴ A legnagyobb nehézséget talán a spanyolnátha ellen való védekezés érdekében bevezetett korlátozások, így a kevesebb előadás, rövidebb nyitva tartás, fertőtlenítési és korlátozott jegyeladási szabályok okozták.¹⁴⁵

Összességében tehát megállapítható, hogy az első világháborút követő zűrzavaros időszakon a jogalkotó igyekezett felülkerekedni, jogszabályokat, szervezeteket alakítani, amik a mozgóképszínházakat szabályozták, ellenőrizték, így próbálta serkenteni működésüket és kontrollt gyakorolni felettük. Hiszen a levetített képsoroknak komoly társadalom formáló hatása volt és ahogy arra az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság Döntvénytára is rámutat egy-egy film engedélyokiratának a kiadást hosszas procedúra előzte meg. Véleményem szerint a jogalkotónak sikerült valós eszközökkel fellépnie, elképzeléseit a gyakorlatban is át tudta ültetni, de azok sokszor a regnáló hatalmi elit érdekeit tükrözték.

¹⁴⁴ Felemelik a mozik vigadalmi adóját, in. *Pesti Napló*, 1921/215. szám, 6. o.

¹⁴⁵ A rendőrség intézkedései a járvány meggátlására, in. *Magyarország*, 1920/28. szám, 9. o.

Irodalomjegyzék

1. A baba (egy házasság története), in. Belügyi Közlöny, 1930/53. szám.
2. A fekete kapitány, in. Belügyi Közlöny, 1930/53. szám.
3. A hódító mozi, in. Pesti Napló, 1910/244. szám.
4. A külföldi filmgyárak bojkottálják az új kezekbe kerülő mozikat, in. Az Est, 1921/61. szám.
5. A mozgóképvizsgáló bizottságok, in. Kecskeméti Napló, 1918/104. szám.
6. A mozi rendszete, in. Városok Lapja, 1913/30. szám.
7. A mozik ügye a lakásrendeletben, in. Kis Újság, 1921/72. szám.
8. A rendőrség intézkedései a járvány meggátlására, in. Magyarország, 1920/28. szám.
9. A színészek új szervezete, in. Pesti Napló, 1919. 04.18.
10. A város és a mozgósínházak vigadalmi adója, in. Magyar Jövő, 1920/87. szám. Az új mozisok és a régiek, in. Világ, 1922.08.31.
11. Az új záróra bezárással fenyegeti a mozikat, in. Nemzeti Újság, 1920/299. szám.
12. BARBIER Frédéric, BERTHO Lavenir Catherine: A média története, 2004, Osiris Kézikönyvek, Budapest.
13. Bezárják a mozgófényképes színházakat, in. Budapesti Hírlap, 1920./39. szám.
14. BUZINKAY Géza: Kis magyar sajtótörténet, 1993., Haza és Haladás Alapítvány, Budapest.
15. Egy a sok közül, in. Belügyi Közlöny, 1930/53. szám.
16. Életbelépett az új mozirendelet, in. Nemzeti Újság, 1921.04.12.
17. Elsejétől eladható minden hely a moziban, in. Magyar Jövő, 1920.03.20.
18. FEJÉR Tamás: Film- A film gyártása, esztétikája és jövője, 1943, On-Nyomba, Budapest.
19. Felemelik a mozik vigadalmi adóját, Pesti Napló, 1921/215. szám.
20. Felülvizsgálják a moziengedélyeket, in. Kis Újság, 1920/248. szám.
21. Forradalmi nász, in. Belügyi Közlöny, 1930/53. szám.
22. Forrongás a mozivilágban, in. Budapesti Hírlap, 1921/61. szám.
23. GRAINGE, Paul (szerk.): Film Histories: An Introduction and Reader, 2007, Edinburgh University Press, Edinburgh.
24. HAMMAND Michael, WILLIAMS Michael (eds.): British Silent Cinema and the Great War, 1995, Amsterdam University Press.

25. HUNNINGHER, Joost –MORGAN-TAMOSUNAS, Rikki –OSBORN, Guy – SPANKIE, Ro: The History of University of Westminster, The Magic Screen, 4. kötet, 2015, University of Westminster Press, Westminster.
26. JACOBSEN Wolfgang, KAES Anton, PRINZLER Hans Helmut: Geschichte des Deutschen Films, 1993, J.B. Metzler Verlag, Stuttgart.
27. KELETI Adolf: A mozgósínház (mozi) mint a népműveltség eszköze, 1913, Pallas Rt., Budapest.
28. KERTES Pál: Filmáru és filmművészet, 1943, Unitas Kiadó, Budapest.
29. KISPÉTER Miklós: A győzelmes film- film, tudomány, művészet, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
30. KÓKAY György, BUZINKAY Géza, MURÁNYI Gábor: A magyar sajtó története, A Magyar Újságírók Országos Szövetsége- a Bálint György Újságíró Iskola kiadása, Budapest.
31. KÖRMENDY- ÉKES Lajos: A mozi, in. Városi Szemle, 1915/7-8. szám.
32. KUHN, Annette Frieda: Censorship, Sexuality and the Regulation of the Cinema 1909-1925, 1986, Ph.D dolgozat, Institut of Education University of London, London.
33. LAJTA Andor (szerk.): Visszaemlékezések a kinematográfia 40 éves jubileuma alkalmából, in. Filmkultúra, 1936/1. szám.
34. LAJTA Andor: A „mozi” magyarországi térhódítása- a találmány 40 éves jubileuma alkalmából, in. Filmkultúra, 1936/1. szám.
35. LAJTA Andor: A magyar filmművészet reneszánsza, in. Színházi Élet, 1919/15. szám.
36. Ma vették el a mozikat a régi tulajdonosoktól, in. Az Est, 1921/76. szám.
37. MAKKAI Béla: Határon túli magyar sajtó – Triannon előtt, 2006, Médiatudományi Intézet, Budapest.
38. MANSON, Edward: Children and the Cinematograph, in. Journal of the Society of Comaparative Legislation, 1916/2. szám.
39. Mártír anyák (Francia anyák), in. Belügyi Közlöny, 1930/53. szám.
40. Mozgóképügy szabályozása, in. Városok Lapja, 1918/03. szám.
41. Működik a mozi cenzúra, in. Új Nemzedék, 1920/221. szám.
42. NEMESKÜRTY ISTVÁN: A magyar film története, 1965, Gondolat Kiadó, Budapest
43. NEMESKÜRTY István: A mozgókép varázsa, 2002, Szabad Tér, Budapest..
44. NEMESKÜRTY István: A mozgóképektől a filmművészetig, 1961, Magvető Kiadó, Budapest.

45. NEMESKÜRTY István: A Nyugat írói és a filmművészet a tízes években, In. Irodalomtörténeti Közlemények, 1960/6. szám.
46. OBRACH, Barack: Prizefighting and the British of Movie Censorship, in. Yale Journal of Law and the Humanities, 2009/8-9. szám.
47. PAÁL Vince: Tanulmányok a magyar sajtószabadság történetéhez 1867-1944, 2019., Médiatudományi Intézet, Budapest.
48. Proletár Akadémia, új filmgyár létesítése, in. Színházi Élet, 1919.06.8-14.
49. Propaganda film, vagy rendőri karhatalom, in.: Az Est, 1921.09.25.
50. SAEKEL Ursula: Der US Film in der Weimarer Republik- ein Medium der Amerikanisierung?-, 2011, Ferdinand Schöningh GmbH, Padernborn, München, Wien, Zürich.
51. SCHILLING Endre: A mozi hatása a fiatalkorúak kriminalitására, (https://mtda.hu/books/schilling_endre_a_moz_i_hatasa_a_fiatalkor_uak_kriminalitasara.pdf letöltve: 2020.09.05.).
52. SOMLÓ Sándor: A magyar színészoktatás múltjából (Az Országos Színművészeti Akadémia ötvenéves jubileumára), in. Budapesti Szemle, 1915/458. szám.
53. Színészek nemzeti szövetsége, in. Pesti Hírlap, 1919.12.23.
54. Színésznevelési Direktórium, in. Vörös Film, 1919.04.19.
55. TARJÁN M. Tamás: 1908. március 11. A spanyolnátha elindul világpusztító útjára (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_marcius_11_a_spanyolnatha_elindul_vilagpusztito_utjara, letöltés: 2020.10.10.)
56. WELCH David: Germany, Propaganda and the Total War, 1914-1918. This sins of Omission, 2000, Rutgers University Press.
57. ZÁHONYI Ábel Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedeiben, in. Médiakutaó, 2012/2. szám.

Jogforrások

1. 127.530/1918. B.M. számú körrendelet. A spanyol betegségnek nevezett fertőző baj elleni védekezés.
2. 1918. II. néptörvény. A sajtó szabadságáról.
3. 62.991/1901 B.M. számú körrendelete. Az „Uránia tudományos színház” cégével üzött visszaélések megakadályozása tárgyában.

4. 98.164I-a/1903 B.M. számú körrendelete. Az „Uránia tudományos színház” nevének védelme tárgyában.
5. A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, a 44.965/1918. B.M. szám alatt a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott rendeletnek a végrehajtásáról, s ezen rendelet 3. és 5.§-ának a módosításáról.
6. A m. kir. kormánynak 8.671/1920. M.E. számú rendelete, a Magyar Országos Mozcóképcügi (film) Tanács felállítása.
7. A m. kir. belügyminiszter 1920. évi 55.609. számú körrendelete, a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott 5.123/1920, illetve 19.859/1920. B.M. számú rendelet kiegészítéséről.
8. A m. kir. belügyminiszternek 170.371/1922 B.M. számú rendelete a mozgóképvizsgálati és engedélyezési díjak újabb megállapítása.
9. A m. kir. belügyminiszternek 21.765/1921. B.M. számú körrendelete, a mozgóképcüzemekről alkotott 8.454/1920. M.E. számú rendelet végrehajtás tárgyában kiadott 68.800/1920. B.M. számú rendelet kiegészítése illetve módosítása.
10. A m. kir. belügyminiszternek 33.800/1921. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása.
11. A m. kir. belügyminiszternek 50.343/1922. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképcüzemek 1922. évi május és június havi egy-egy külön előadása tiszta jövedelmének a Vakokat Gyámolító Országos Egylet javára történő átengedése.
12. A m. kir. belügyminiszternek 58.040/1922. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképcüzemek külön engedély nélkül történő kiterjesztésének megtiltása.
13. A m. kir. belügyminiszternek 68.800/1920. B.M. számú rendelete, a mozgófényképcüzemekről alkotott 8.454/1920. M.E. számú rendelet végrehajtásáról.
14. A m. kir. belügyminiszternek 73.909/1921. B.M. számú rendelete, a mozgófényképcüzemek ellenőrzése.
15. A m. kir. belügyminiszternek 89.127/1921. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképelőadásokról.
16. A m. kir. belügyminiszternek 91.095/1921. B.M. számú körrendelete a mozgófényképek felvételének szabályozása.
17. A m. kir. belügyminiszternek 92.144/1921. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása tárgyában kiadott 33.800/1921. B.M. számú körrendelet módosítása.

18. A m. kir. belügyminiszternek 96.010/1922. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképüzemek január és február havi egy-egy külön előadása tiszta jövedelmének a Zsófia Országos Gyermekszanatórium egyesület javára történő átengedése.
19. A m. kir. belügyminiszternek 9600/1922. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása.
20. A m. kir. belügyminiszternek 97.603/1921. B.M. számú körrendelete, a mozgófényképüzemek szeptember, október, november és december havi egy-egy külön előadása tiszta jövedelmének az egyetemi és főiskolai hallgatók segélyezése javára történő átengedése.
21. A m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 67.600/1918. K.M. számú rendelete. A Mozgóképgyári Szövetség megalakítása.
22. A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről.
23. A m. kir. kormánynak 938/1921 M.E. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről alkotott 8454/1290. M.E. számú rendelet végrehajtás tárgyában kiadott 68.800/1290 B.M. számú rendelet kiegészítése, illetőleg módosítása.
24. A m. kir. ministeriumnak 1676/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoság.
25. A m. kir. ministeriumnak 1809/1905 M.E. számú rendelete. Az ellenséges államokból érkező időszaki lapok behozatalának és terjesztésének eltiltása és az onnan érkező más sajtótermékek ellenőrzése és lefoglalása.
26. A m. kir. ministeriumnak 2392/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoságról szóló 1676/1917 M.E. számú rendelet módosítása.
27. A m. kir. ministeriumnak 5700/1917. M.E. számú res. rendelete. Sajtótermékek kivitelének ellenőrzése.
28. A m. kir. ministeriumnak 628/1917 M.E. számú rendelete. Üzemek és vállalatok készülékei fémanyagának hadi célokra való leszerelése.
29. A m. kir. ministeriumnak 669/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoságról szóló rendeletek módosítása.
30. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak 240/1922. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.
31. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak 34/1920. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.

32. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak 61/1920. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.
33. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.000/1921. V.K.M. számú rendelete. A színészképző iskolák engedélyezése és ellenőrzése.
34. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 95.500/1921. V.K.M. számú rendelete. A filmszínészképző iskolák engedélyezése és ellenőrzése.
35. A ma. kir. belügyminiszternek 12.034/1920. B.M. számú körrendelete, a mozgóképvizsgálati és engedélyezési díjak megállapítása.
36. A munkaügyi és népjóléti Népbiztosságnak 20. M.N.N. számú rendelete. Fertőtlenítés ügyének szervezése.
37. A sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk.
38. A szénügyek kormánybiztosának 2300/1918. számú rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoság tárgyában 3382/1917. M.E. szám alatt kiadott rendelet módosítása.
39. Cinematograph Act, 1909.
40. Zensurbuch für die deutsche Presse, Nr. 3740, 1917.

Levéltári források

1. GyMJVL XII. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 1920, I. 312/912, Bérleti szerződés.
2. GyMJVL, III. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 920/2234, Második mozi felállítása tárgyában előterjesztés.
- 3.. MNL, Az MNL Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye-W szekció, W12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K27, 1922, 1922.09.29.
- 4.. GyMJVL, XII. Győr Város Tanácsának iratai, 1402/1407, Szabályrendelet a vigadalmi adóról.
5. GyMJVL, III. Irattári irományjegyzék, 920/2234, 8464/tan. szám. Számvevőség ad 10/1922. számú jelentésre.
6. GyMJVL, III. Irattári irományjegyzék, 920/2234, 3877/tan. szám. Számvevőség ad 10/1922. számú jelentésére.